

Міністерство освіти і науки України
Національний Університет “Києво-Могилянська Академія”
Факультет економічних наук
Кафедра економічної теорії

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь - бакалавр

на тему: **“ЕКОНОМІЧНА ІСТОРІЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ
УКРАЇНИ”**

Виконав: студент 4-го року навчання,
напряму підготовки 51 Економіка
Бурак Артур Сергійович

Керівник Сапачук Ю. М.
кандидат економічних наук, старший
викладач

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою
“ _____ ”

Секретар ЕК _____
“ ___ ” _____ 20__ р.

Київ 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. ЕКОНОМІЧНА ІСТОРІОГРАФІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	5
2. ПОДІЇ, ЯВИЩА ТА ПРОЦЕСИ В ЕРУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	8
2.1. 1991 рік: початкові матеріальний баланс та економічні відносини в Україні	8
2.2. 1991-1999: криза ринкового переходу	12
2.3. 2000-2007: перше зростання в ринкових умовах	18
2.4. 2008-2013: світова фінансова криза та стагнація	21
2.5. 2014-2019: зростання в умовах замороженого конфлікту	24
2.6. 2020-донині: виклики коронавірусу та повномасштабного вторгнення	30
3. ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	36
3.1. Воєнна економіка	36
3.2. Повоєнна відбудова	38
3.3. Основи подальшого економічного розвитку	41
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	48
ДОДАТКИ	56

ВСТУП

Економічна історія є однією з наук-годівниць економічної теорії. Економічна історія України є як її локальною спеціалізацією, так і її патріотичним відгіленням. Сучасна економічна історія України, натомість, є живим контекстуалізатором суб'єкта відповідної діяльності. Можливо, будучи не одразу впевненим у своїх подальших діях (не зовсім розуміючи, як отримати джерела для задоволення власних втіх), він забажає довідатись про економічні обставини, знайти себе в них і почати працювати відповідно з цього положення у потрібному йому напрямку. Самоконтекстуалізацію можна здійснити варіаційно (беручи у порівняння до своїх сусідів та відомих в Україні персоналій: ким вони є, що вони мають, що вони роблять, чим приймач рішень може допомогти в обмін на вигоди собі) або хронометрично (поглянути, що привело його на цей світ, що було до нього, що хочуть зробити люди на основі цього минулого і чи може він ужитися в поточних економічних обставинах).

Актуальність даної роботи визначається двома аспектами. По-перше, на думку автора, наявні джерела з даної теми є дещо проблематичними. По-друге, практично відсутня інформація про період з 2010 року і донині (за винятком частини інформації про окуповані території в 2014-2016 рр.). Актуальні проблеми української історіографії будуть викладені в першому розділі роботи. Розкриттю подій, явищ і процесів часів володарювання Віктора Януковича і після Революції Гідності будуть присвячені підрозділи 2.4-2.6 разом із коротко-, середньо- і довгостроковими перспективами історичної динаміки економіки України у третьому розділі праці.

Предметом дослідження є економіка України - як матеріальні активи, так і економічні відносини, спочатку - статично, а потім - у динаміці, протягом її незалежної ери - з 1991 року і донині (середина червня 2022 року).

Об'єктом дослідження є економічна історія України, останній проміжок якої виокремився як новітній період або період незалежності.

Метою цієї роботи для автора, якого за студентства викликало невдоволення висвітлення даної теми в літературі, стане створення нового, актуального, якісного фундаційного матеріалу новітньої економічної історії країни, поінформувавшись яким, читач зможе приймати приземлені економічні рішення або заглибитись у своїх розвідках у більш корисні академічній спільноті теми, не потребуючи чергового перетворення першоджерел.

Завдання до виконання у цій роботі, як наслідок, є подвійним: по-перше, вихолостити та інтегрувати наявні джерела в системну оповідь періодів до світової економічної кризи включно; по-друге, актуалізувати історичні дані по непокритих часових періодах - себто за останні десять з лишком років; по-третє, окреслити теоретико-практичні засади економіко-політичної динаміки з 2022 року.

Основним методом дослідження для даної роботи був аналіз історичних джерел: науково-методичної літератури, періодики, ЗМІ, статистики, документів та нормативно-правові акти. Таким чином у кожному підрозділі за кожною підтемою було зібрано докупи максимально корисну інформацію. Також присутня діалектика, абстракція, конкретизація, історичний і логічний методи.

Наукова новизна даної роботи визначається наявністю документалізованої історії економіки України з 2011 року до середини червня 2022 року. Також наведені уточнення по окремих загальновідомих фактах економічного життя країни (наприклад триєдна причина гіперінфляції на початку перехідного періоду).

Робота практично значима для галузі економічної історії України як новий освітній матеріал стосовно періоду незалежності та як платформа для глибших розвідок у більш специфічні аспекти української економіки 1990-х, 2000-х, 2010-х і 2020-х років.

1. ЕКОНОМІЧНА ІСТОРІОГРАФІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Тема профільної історії незалежності країни виступає останньою в тематичних планах відповідних дисциплін. Зважаючи на це, втомлені вивченням попередніх тем студенти та (попередніми темами розвідок) дослідники приділяють цій темі менше всього уваги попри найбільше практичне значення цієї теми оскільки випускники вишів невдовзі прийматимуть економічні рішення на її основі. Тому ґрунтовні та інформативні розділи про економічну історію незалежності України не з'являлися аж протягом двадцяти років - перший такий доробок здійснив Георгій Володимирович Касьянов у двотомнику Литвина [1]. Через п'ять років з'явиться іще одинopus - Віктора Михайловича Даниленка, Віктора Володимировича Головка, Станіслава Владиславовича Кульчицького і Лариси Дмитрівни Якубової. [2]

Також історією України зацікавлені західні партнери та інвестори в країну. Знаним таким оглядачем є Андерс Ослунд, котрий працював радником пострадянських урядів як України, так і Росії. [3] Зазначення вартують і Лановик Богдан Дмитрович, проте його матеріал кінця періоду ринкової перебудови виявився недостатньо інформативним, [4] Андрес Каппелер, Ерік Райнерт і Майкл Макфол.

Економікоісторичні матеріали незалежної України визначаються зазначеними далі рисами. По-перше, джерела частіше всього є приуроченими до річниць: будь це самої самостійності країни (як-от 25-ліття, що відбулось у 2016 році), чи специфічних інститутів, що досліджують дане питання (як-от 75-ліття Інституту Історії НАНУ). Зарубіжні оглядачі є більш імунними до тенденції з річницями й більше пишуть опісля визначних подій (як-от після Революції Гідності). Беззаперечною є можливість того, що ці матеріали готувались асинхронно до визначних дат, проте потреба інтегрувати всі ці матеріали в одне видання й звична тенденція українців робити все під кінець дедлайну схиляє автора до думки, що історія документувалась більше під дати, аніж під самі події. Таким чином є ризик втрати цілісності впливу окремих подій, яким не пощастило

припасти під тридцять, тридцять п'ять чи сорокову річницю незалежності країни.

По-друге, джерела економічної історії України залишаються дуже сильно центрованими на рішеннях держави та олігархів. Дійсно, основні економічні реформи здійснюються з ініціативи чи мають об'єктом сам уряд країни, їх наслідком є поява групи надвеликих підприємців й динаміка дій щодо одне одного є також предметами історії. Їхню діяльність дуже чітко видно у новинних шпальтах, законодавчих актах, їх вплив чітко видимий у економічній статистиці. Проте ці дії є недостатньо репрезентативними всього українського народу, що складається з найманих працівників, малих і середніх підприємців, економічно неактивного і самозайнятого населення. Щодо них здійснюються поверхневі дослідження, які можна швидко провести. Для кращого розуміння цієї частини економічного населення можуть згодитися більш суперечливі методи історичних досліджень (як-от інтерв'ю самих підприємців, експерименти), чію достовірність довести буде важко. Проте такий виклик існує і на фронтірі поточних подій і до цього історики є немалоймовірно готовими - лишилось тільки докласти чимало ресурсу для проведення подібного дослідження.

По-третє, тексти є нерідко удоваженими емоційними конотаціями (чого тільки вартує прихватиція і великий хапок у депресивного Касьянова) та непрактичними конструкторіями (часто в обговоренні історії проходить тема неосвоеного або втраченого потенціалу української економіки, тоді загалом історія видається суцільною перешкодою на заваду умовності замість констатації та аналізу того, що уже таки відбулось). Емоції є вагомим аспектом застосування свідомості індивідом і умовні ситуації є інтенсивним їх джерелом, проте в науковому стилі мовлення вони не є особливо повчальними елементами знання. [див. Додаток 1]

Загалом, напередодні викладу основи знахідок та аналізу в наступному розділі, варто зазначити, що і звідки є перед руками автора. Хронометрично є п'ять періодів у ері незалежності України: ринковий перехід, подальше зростання, світова фінансова криза, опослідувана стагнацією часів Януковича,

криза анексії Криму і війни на Донбасі, удоважена реформами після Революції Гідності, та коронавірусна криза, підсилена черговим повномасштабним російським вторгненням. Також буде здійснено обліково-балансовий аналіз майна та відносин на вході в цю еру. Загалом інституційними джерелами покрито період з 1991 до 2011 року, дрібка елементів 2014-2016 рр. Одним із завдань буде вихолощення та інтеграція матеріалів у ґрунтовну та інформативну оповідь. Решту невідомих періодів буде наново досліджено на основі матеріалів засобів масової інформації, зважаючи на брак будь-яких альтернативних верифікованих джерел. Принаймні події, таким чином висвітлені, можна вважати такими, що збулися, адже їх побачила людина, зареєструвала їх, це побачили люди і діяли, виходячи з зареєстрованої інформації. Також будуть додані дрібні елементи особистого досвіду автора, де цього потребуватиме обставина і ціль дослідження, економічна періодика. Таким чином на виході з'явиться цілісна оповідь економічної історії незалежної України з 24 серпня 1991 року до середини червня 2022 року, яка послужить цінним матеріалом для студентства та допитливої громадськості у подальшому прийнятті економічних рішень.

Отже, економічна історіографія незалежності України є доволі незначною і тільки відносно донедавна стала інформативною. Основним центром документації та аналізу явищ, процесів, подій є Інститут Історії НАНУ, додатковим коментатором виступає група зовнішніх партнерів України. Історичні матеріали схильні бути створеними до всіляких річниць. Дуже часто вони обмежено зважають на широке населення України, концентруючись на державних рішеннях та вчинках великих підприємців. Матеріали є інколи по-публіцистичному емоційними та зациклюються на непрактичних умовностях. Вихолощенню та допоясненню підлягатиме дві третини ери під питанням, нововведенню - одна третина, переважно за рахунок ЗМІ.

2. ПОДІЇ, ЯВИЩА ТА ПРОЦЕСИ В ЕРУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

2.1. 1991 рік: початкові матеріальний баланс та економічні відносини в Україні

Україна на виході з Радянського Союзу визначалась існуванням двох великих господарських комплексів по всій її території: аграрного, чий рослинницькі та тваринницькі угіддя займали більшу частину території України і забезпечували продовольством населення та інші республіки, удоваженого лісовим господарством; та **заводського**, який більше всього складали машинобудування, металообробка, видобування сировини, хімічна, будівельна, енергетична та легка промисловості. Останній створював три чверті валових цінних продуктів, якими були устаткування для інших виробництв та військова продукція; перший, натомість, створював останню чверть продукції на користь споживчих потреб населення. Промисловий сектор, розбудований обмеженими західними капіталовкладеннями в імперські часи та директивними інвестиціями в сталінську добу, мав високо централізовану структуру, що після набуття незалежності стане чинником формування аналогічних неконкурентних суб'єктів в українській економіці. [5]

Внутрішній попит на продукцію українською економікою забезпечувався на чотири п'ятих, решту завозилось із Росії та країн Варшавського договору. Україна радянська перед своєю загибеллю завозила собі енергоносії, виробничий інструментарій, кольорові метали, каучук, хімволокно, деревину, папір та кабелі. [1, с. 507] Натомість Україна експортувала напівфабрикати до Росії та електроенергію до східної Європи. Останньому сприяла подвійна розбудова атомних електростанцій владою рад з середини 1960-их років. А перший експортний потік залучав три чверті виробничих ланцюгів України і насичував значну більшість російських виробників готової продукції, поки сама могла запропонувати лише її мізерний обсяг для свого власного ринку. [2, с. 41-42]

Україна забезпечувала свої енергетичні потреби спочатку донецьким вугіллям, а потім - електроенергією та імпортованими нафтою і газом, які

виявилися дешевшими. Для транспортування останніх енергоносіїв в радянські часи було зведено масивну систему трубопроводів з Росії до країн Варшавського блоку, газосховища та шість нафтопереробних заводів. [1, с. 527] Влада в Москві забезпечувала в десятки разів меншу вартість газу за ринкову, що сприяло інтенсивним витратам енергоносіїв на виробничих підприємствах. [2, с. 205] [див. Додаток 2]

Військово-промисловий комплекс напрочуд жорстко навантажував економіку як радянської України так Союзу загалом. Максимально монополізована Москвою та ненажерлива до конкурентоспроможних інновацій, галузь займала більше третини робочої сили та споживала усі капітали, накопичені іншими галузями. [2, с. 40-41]

Окрім ВПК, Москва контролювала дев'ять десятих решти промислових підприємств, місцевій владі підпорядковувалось лише одна двадцята підприємств з виключно регіональними інфраструктурою, що займалась більше соціальною складовою. Решта - владі республіканського масштабу. Комуністична партія і надалі займалась плануванням обсягів та асортименту продукції під виробництво та транспортування, проте водночас вона дозволила державним підприємствам вести власний господарський розрахунок. Такий парадокс централізаційних та розпорозувальних політик, підкріплений браком фінансових механізмів, спричинив перехід підприємств на виготовлення непотрібної загалу, але прибуткової собі, продукції, транспортуванню у невизначеному напрямку продукції та появу масивних дебіторських заборгованостей на всіх ланках виробничих ланцюгів. Легальній ідеї про вільне ціноутворення та прибуток у промисловості виповнилось лише один рік. [2, с. 33, 37-38, 43]

Під кінець життя країни рад в Україні почало спостерігатись скрутне фінансове становище у гірничо-металургійному комплексі, хімічній та нафтопереробній промисловостях. Рентабельність виробництв стала низькою, суміжні галузі оповили страйки. Через повільне введення нечисленних нових, фізичний і моральний знос попередніх потужностей та недовиконання планів

щодо сировини, виробництва на межі збитку зупиняли роботи, що спричинило руйнування логістичних ланцюгів та зв'язків з колишніми клієнтами і постачальниками. [1, с. 508-510] Все ще прибуткові заводи свої надлишки цінності збували центральній владі, що інвестувала їх на Кузбас. [2, с. 206] В настільки турбулентні часи працівники та керівництво, відівчені від власного прийняття рішень, введення нових технологій, приловчені до розподілу багатства та різною мірою запрограмовані комуністичною ідеологією, що переживала свою дезінтеграцію, були приречені до заробітних плат в п'ятдесят разів меншу за американські та на третину-половину - за російські. [2, с. 44] Розширення підприємств було можливе лише за рахунок більшої робочої сили, сировини чи енергоресурсів.

Сільське господарство переживало глибоку кризу попри забезпечення половини продовольчих потреб СРСР. Колективні господарства були без зацікавлених та кваліфікованих працівників. Ресурси для матеріального переоснащення були перенаправлені й далі на промисловість Росії, запасні частини з чужих регіонів почали бути предметом обміну на зерно і м'ясо. Селекція припинилась, за худобою погіршився догляд. Збільшення виробництва здійснювалось через розширення посівних площ, внесення добрив та пестицидів понад безпечні обсяги. Навіть в урожайні роки продукція або псувалась на базарі без елеваторів, або перетворювалась у дебіторську заборгованість - обсяг випущеної продукції почав спадати. Радянська влада, попри донедавне введення агрокооперативів, приватних ферм та оренди землі, опиралась фермерським першопрохідцям колективними господарствами. [1, с. 510-513] Посилився відтік населення з сіл разом із їх соціальною сферою. [2, с. 39]

Вслід за промисловою скрутою та сільськогосподарською кризою пішла продовольча катастрофа. Централізований плановий розподіл товарів, удоважений браком пріоритету постачання продукції загальному населенню спричинив масове поширення товарів, за якими люди ставали у чергу. Через антиалкогольну кампанію з'явився брак цукру. Через неврожай забракувало картоплі, що сподвигло брак борошна та макаронів. З чуток зросла нестача

ювелірних виробів, меблів та постільної білизни. Загалом з'явилась нестача побутових приладів, товарів гігієни, будматеріалів, мийних засобів. У відповідь на це радянська влада відкрила зовнішню торгівлю для населення: державна монополія тоді так само працювала з перебоями.

Внаслідок нестачі споживчих продуктів, попри офіційну зламану статистику достатку, мало не вперше для радянського населення з'явилася інфляція: вона їй була відома лише третій рік. Влада вирішила удоважити її сеньйоражем з грошової емісії та підвищенням цін на комунальні послуги. Проте такого доходу теж було недостатньо адже на медицину, освіту, культурні споруди та житло грошей на фінансування виділялося останніми в черзі та недостатньо для ґрунтового оновлення закладів соціальних послуг. Обтяжена катастрофічною втратою Чорнобильської АЕС, українська радянська енергосистема змушена стала переривати поставки струму й з'явилися ризики зриву енергомереж до сільських регіонів. [1, с. 509, 513-518]

Населення вороже поставилось до загальної кризи планової економіки, що за них практично усе вирішувала, та з невдоволенням змушені йти були купувати дефіцитні товари у тіньових ділків чи підприємничати самотужки з-за кордону. Раніше тіньові промисли обмежувались торговельними схемами з дорогоцінностями в магазинах торгівлі з іноземцями, домашніми виробництвами. До розпаду Радянського Союзу підприємливі люди розпочали використовувати переваги кооперативних закладів, приховано вносити промислову та сільгосппродукцію, не реєструвати частину вироблених товарів, доставляти в місця найбільших дефіцитів. [2, с. 36]

Заразом з бумом тіньової економіки надінтенсивно зросла і організована злочинність, яка займалась шантажем, підпалами, викраденнями та рекетирством. З економічної точки зору їхня діяльність давала прибутки, які йшли на відкуп від нападів нижчих щаблів кримінальних банд та на купівлю частки місцевої влади у міліції, яка тоді не буде розглядати скоєні бандою чи особою правопорушення або пом'якшить покарання, якщо ситуація аж надто очевидна. В СРСР 1991 року насильство купувало багатство і основним

власником і продавцем влади була Комуністична Партія в Україні. Коли реформи Горбачова напряду почали обмежувати можливості номенклатури використовувати її для особистого збагачення, вона починала жорстко опиратись нововведенням. [2, с. 42, 47, 53] Тим не менш комуністи зрозуміли свою приреченість після невдалого держперевороту в серпні й поступились націонал-демократам у ініціативі та можливостях перетворень. [див. Додаток 3]

2.2. 1991-1999: криза ринкового переходу

Відхід від повної влади комуністичних чиновників, що уможливило проголошення незалежності 24 серпня було далеко не остаточним і повномасштабним. Більша частина депутатів була походженням з керівних посад у колективних господарствах та державних підприємств і були важко поступливими у питаннях реформ, які пропонувалися як закордонними експертами, так і місцевими бюрократами-сміливцями (як-от Віктор Пинзеник, Роман Шпек, Ігор Мітюков). [1, с. 547] Як з часом виявиться, відхід від влади супроведеться використанням законодавчої ініціативи та виконавчої влади для задоволення уже неідеологічних інтересів як себе, так і своїх знайомих, партнерів. Парламент часто опинявся в тупику, який продукував хаотичне, нечітке та повне винятків законодавство, яке доводилось обходити указами Президента України задля простого виживання економіки країни, що проходила перелаштування відносин.

Об'єкт цих трансформацій - промисловість та сільське господарство - на той час продовжило свої надважкі часи. З появою європейського імпорту внутрішнє виробництво споживчої продукції програло конкурентну боротьбу практично з самого початку. Потреба ввозити з-за кордону більший асортимент продукції у обсягах більших, ніж колись радянський українець міг собі уявити, спричинило доларизацію української економіки - жителі нерідко почали самі використовувати цю валюту в власних розрахунках і заощадженнях. Усе, на що спромоглась українська промисловість показати привабливого для зарубіжного

ринку, було напівфабрикатами. Ліквідація всесоюзних міністерств та реорганізація республіканських на національні залишила від співдружнього незалежного промислового комплексу лише міжзаводські знайомства, які невдовзі також були забуті, зокрема, з міркувань переорієнтації на Європу та Америку. Торгівля між фірмами перейшла у бартерний обмін товар на товар. Всі ці причини зумовили крах обсягів виробничої продукції, що потягнуло за собою спад доходів та знекровило податкову частину державних фінансів. Що могло слугувати за кредити для переоснащення виробництв чи покриття короткострокових потреб підприємств на межі збиткування, буде залучено з і без того порожніх кишень українців та зарубіжних кредитів, проте ці обсяги будуть малими у порівнянні зі тіньовим перетворенням залишків радянської спадщини, що сформують новий капітал на виході з кризи ринкового переходу. [2, с. 206-209]

Перебудова відносин у промисловості передбачало приватизацію усіх державних підприємств та їх відрив від урядового субсидування і поведирства. Спочатку ті заводи та заклади послуг, які були в полі зору влади й було проданими першими, було переоформлено у акціонерні товариства, власниками яких ставали як і персонал, так і їхній управлінський кадр, що мав над першими повний авторитет під загрозою звільнення. Частина акцій була продана у вільному доступі на новоспеченому фондовому ринку (який після приватизації загалом залишиться млявим на решту історії донині), ще частиною акцій володів уряд України. Остання частка нерідко давалась у користування керівникам заводів або новій когорті підприємців, що уже встигли розворушитись і використати вплив чиновників Фонду державного майна та Народних депутатів. Доволі часто активи підприємств оцінювали нижче за ринкову вартість їх частин, самі фірми могли оголошувати або свідомо доходити до збиткування чи банкрутства, що дозволяло купувати контрольний пакет акцій за зниженими цінами. У доважок до цього такі фірми могли отримувати субсидії та дотації (що потрібно буде запам'ятати на пізніше) та розпродавати свої активи на ринку, що

дозволяло сформувати перші капітали незалежної української доби (в придачу від прибутків від зовнішньої торгівлі).

Така перша стадія приватизації тривала з 1994 до 1995 року. В 1996 році розпочався ваучерний підхід до роздержавлення засобів виробництва, передований тимчасовим мораторієм. Кожен громадянин України отримував паперовий сертифікат, який потрібно було обміняти на акції ласої особі фірми на привласнення. Багато людей не знало і не могло до кінця виконати останню частину процесу через приховування даних. Акції знову шляхом дешевого обміну скупчувались у підприємливих людей та директорів підприємств адже люди були переважно байдужими до власності й недостатньо дослуховувались до загальнонаціональної інформаційної кампанії з цього приводу. Основну частину підприємств було приватизовано у цьому історичному періоді, хоча остання стадія даного процесу відбулася вже на початку 2000-их років - грошова приватизація, про яку, разом з ключовими результатами, буде обговорено далі. [1, с. 531-538]

Тим не менш, привласнення колись державних підприємств було не єдиним способом формування нових стартових капіталів. Згадуючи зовнішню торгівлю, найбільш успішні підприємці збували енергетичні ресурси, металопродукцію та хімікати. Перша, внаслідок виробленої інтенсивної енергозалежності української економіки, стала напрочуд цінною товарною категорією, яка водночас антикризово субсидувалась урядом до цін вдесятеро нижчих, ніж на світовому ринку. Держава на той час надавала приватним компаніям доступ до ринку закупівлі, перегону та продажу природного газу та нафти, при чому сама не здійснювала облік їх поставок, що уможливлювало виведення газу з ГТС, за яке потім доводилось відповідати Україні в рамках міжнародних договорів. Основними постачальниками були Росія та Туркменістан, яким влада встигла заборгувати дві третини мільярда доларів до 1994 року. Як і підприємці, Кабінет Міністрів змушений був повертати борг іншими товарами споживання замість грошей, при чому перші спромогалися занижувати заявлену ціну товару, який вони збувають, та завищували ціну того,

що вони отримували. Видобутий в Україні дешевий газ, внаслідок дій підприємливих людей, споживався українськими домогосподарствами та виробництвами. На справах з газом стали одіозними Павло Лазаренко, а Юлія Тимошенко на основі цього промислу сформувала собі напрочуд тривалу політичну кар'єру. Дана галузь втратила потенціал творення капіталу коли в 1998-ому році урядом була створена національна корпорація Нафтогаз, яка практично монополізувала купівлю, продаж та транзит енергоресурсів газотранспортною системою України. [1, с. 526-530]

Додатковим джерелом отримання надприбутків була залишена від радянських часів система державного замовлення, яка (замість колись держплану) забезпечувала вихід на ринок окремим підприємствам на преференцію іншим. Директори підприємств зі зв'язками у міністерствах могли собі короткостроково набувати монопольного становища. Більшу частину отриманих за перебудову грошей люди вкладали у розбудову донедавна визнаних фінансово-промислових груп та виводили десятками мільярдів доларів за кордон.

Втрата продуктивності колись державних підприємств, удоважене екстенсивними дотаціями, спричинило гостру кризу публічних фінансів, яку доводилось залатувати кожного разу чимось новим. Вступ у 1992 році до Міжнародного Валютного Фонду надав доступ до міжнародних кредитів за активність у реформах. [6] Проте навіть американські інституціональні функціонери були не надто схильними фінансувати практично економічну злочинність. Втім, коли Україна почала отримувати перші надходження, вони йшли на порятунок короткострокових проблем, які підкреслювались політичним популізмом у Верховній Раді та на президентських виборах, що нерідко шкодило реформаторським процесам. До кінця десятиліття економіка країни стала залежною від інституціонального та роздрібного зовнішнього кредитування і невдовзі, підсилено російським дефолтом 1998 року, в Україні назрівав власний на фоні тривалого неоголошеного банкрутства державних фінансів. Порятунком став економічний експеримент Валерія Пустовойтенка у гірничо-

металургійному комплексі, який зменшував податкове навантаження за рахунок посилення фінансової дисципліни, та жорстка боротьба його наступника - Віктора Ющенка (обох - як прем'єр-міністрів) з бартерними розрахунками та частиною корупційних схем. Обоє, спричинили повернення продуктивності промисловості, яке вже дотоді встановило нові економічні зв'язки. Відновлення податкових надходжень з завершенням роздачі грошей дозволило врегулювати державні фінанси та закласти фундамент для віхи економічного зростання протягом більшої частини наступного десятиліття. [2, с. 217-221]

А наступному періоду дійсно буде що переважити у сприйнятті українського населення, адже країну в 1991-1994 роках спіткала гіперінфляція у 10167 %, яку перевершити донині вдалось тільки Зімбабве на початку 2010-х та Венесуелі в середині того ж десятиліття. Для цього явища є більше ніж одна причина. По-перше, енергоносії, які складають значну частину виробничих витрат, з переходом до ринкових умов Росією, протягом двох років раптово зросли у сотню разів. По-друге, субсидування вже не державної промисловості здебільшого відбувалось завдяки друкові Національним Банком купоно-карбованців. По-третє, у доларизованій імпортозалежній економіці влада встановила фіксований валютний курс, що встановлювало цінову диспропорцію на ринку споживчих товарів. Імпортерів влада змушувала негайно продавати виручену валюту для підтримки курсу. [1, с. 525-526]

Складалося враження, що до незалежності не було товарів, зате були гроші, а опісля - навпаки: були товари, не було грошей. Владна політика підсилила брак ресурсів у населення тимчасовим замороженням заробітних плат як засобом деінтенсифікації знецінення української тимчасової валюти (у той час кількасотвідсоткові процентні ставки НацБанку були малоресурсним підходом). Також уряд повернувся до дискретного управління економікою замість залишення її в спонтанний спокій і мало не стягував повну суму доходів населення, що (заразом з нечіткою законодавчою базою та розгулом організованої злочинності з часів падіння СРСР) істотно перешкоджало дрібному підприємництву. Після стабілізації цін з'явилася можливість для

завершення грошової реформи: у 1996 році гривня замінила багатостраждальний купонокарбованець. Тим не менш, вона і надалі залишалась фіксованою за обмінним курсом з доларом і євро, що тільки сприяло фіскальній експансії і попри яку її все одно довелось знецінювати на дві третини ще не вийшовши з буремних дев'яностих. [2, с. 214-215]

Останньою темою для покриття у цій стадії економічної історії стане аграрна реформа. Незаміна колективних господарств на приватні ферми загрожувала продовольчою катастрофою для України: чимраз менша кількість людей бажала працювати на землі, що їй не належала, сама земля почала занепадати у якості й устаткування було глибинно застарілим. Продуктивність виробництва стрімко падала і продовольство зростало в ціні. До цього всього ще докладається потреба економічного забезпечення сільської місцевості як практично монопольної галузі в ній: для уникнення повної депопуляції сіл необхідно було дати молодим людям там роботу, а літнім - значний додаток до пенсії.

У 1994 році президентським указом було нарешті змінено відносини у колективних (уже сільських і не господарствах) підприємствах. Власність на землю переходила від держави до них, які два роки потому почали розпаювання на користь кожного з колись колгоспників. Кожна людина в КСП могла вирішувати попри волю більшості людей продати землю чи виокремитись у свою ферму. Попри це, власність і господарювання відрізнялося для забезпечення роботи гуртом на ділянках, які підпадали під оренду. Другим указом (в 1999 році) були створені підсобні ферми, які на приватизованих садибах перебрали на себе основне продукування товарів, і згладжувався перехід від колективного до приватного господарювання. Ця трансформація пройшла успішно, хоча частка колись колгоспів залишилася кооперативами. Також жертвою генези олігархів стала переробна сільська промисловість. Заразом з проблемою розпаювання, рейдерськими захопленнями землі і практичною відсутністю іпотеки на неї, кінцівкою аграрної реформи став мораторій на

продаж цих угідь у 2001 році, який був знятий лише через двадцять років. [2, с. 222-227]

2.3. 2000-2007: перше зростання в ринкових умовах

За виходом з кризи ринкової трансформації українська влада здійснила останню стадію приватизації (умови якої загалом є чинними і донині): грошову. Охочий підприємець міг купити державне підприємство під питанням лише за гроші (тобто він може за них купити акції, але уряд більше нікому їх не даруватиме). Особа (зокрема уже і приватна) має мати бодай малий позаофшорний досвід роботи у галузі операційної діяльності підприємства. Усі об'єкти і суб'єкти приватизації невдовзі мали стати відкритими (публічними нині) акціонерними товариствами. [2, с. 232-233]

В час, коли буревій роздержавлення майна завершився і пил осів, з'явилися публічні фінансові результати зазначеного вище процесу загалом: 1,2 мільярда доларів (або 6 млрд. грн). Тобто у даному процесі цінність у віданні уряду була переважно безоплатно і неофіційно передана у володіння новій когорті великих підприємців, за який колишні члени компартії отримали комісійні за використання державної влади. У доважок до передаваної цінності йшли кредити від міжнародних фінансових організацій та сміливих роздрібних західних вкладників, податки від приватних підприємців та найнятого населення. [1, с. 537] [див. Додаток 4]

Прийшов час розглянути вихідців-бенефіціарів приватизації та так званих чемпіонів великого бізнесу. Постійну першість тримає група компаній Ріната Ахметова System Capital Management, яка володіє шахтами, електростанціями і мережами, металообробними та машинобудівними підприємствами в додачу до страхової діяльності, телерадіокомпанії Україна та видавничого дому Сьогодні. Йому поступаються група компаній Приват Ігоря Коломойського, що розбудувала найбільший однойменний комерційний банк України, медіахолдинг 1+1 Media та майже монополію в авіації, заволоділи великою розподільною

мережею нафтопродуктів Укрнафта, обласними енергорозподільниками, гірничо-збагачувальними комбінатами та феросплавильнями. У конкуренції останній перебувала група Інтерпайп Віктора Пінчука з трубопрокатними, ремонтними і машинобудівними заводами, банками, трьома каналами, одним журналом й ініціативою в соціально відповідальному та інноваційному підприємстві. До збіднілих та вимерлих фінансово-промислових груп можна віднести Індустріальний Союз Донбасу Сергія Тарути та холдинг братів Суркісів з частками в металургійному комплексі, банківській справі та сільському господарстві; Укрсиббанк і КиївСтар Олександра Ярославського, Костянтин Жеваго та телевізійний, кондитерський, фінансовий та автомобілебудівний конгломерат Петра Порошенка. [1, с. 549-552; 2 с. 465]

У зв'язку з загальною бідністю державних фінансів на фоні сприйняття влади як служників українському народу, фінансово-промислові групи були неофіційними фінансистами кампаній усіх політичних гравців того часу. Також вони були основними джерелами експорту з України, податкових надходжень у бюджет та зайнятості у Дніпрово-Донецькому регіоні. Найближчі електоральні періоди визначаються перемогою тих політичних сил, на підтримку яких виступають олігархи. Конкурентами останніх виступлять мале і середнє підприємство (яке було в 2000 році належно оформлене спрощеною системою оподаткування), відпір утискам яких податками та свавіллям з правами власності спричинив владні поступки і перемогу Помаранчевої революції. [2, с. 436-437, 443-447] Можливостей для використання уряду в олігархів буде достатньо, адже опісля Банкова з обмеженим підкріпленням експандує фіскальну політику, що спричинить майбутні кризи державних фінансів. [1, с. 555-557] [див. Додаток 5]

Економічне зростання більшої частини нульових визначається з боку великого бізнесу - сприятливими цінами на їхню продукцію на фоні напрочуд низьких операційних витрат [див. Додаток 6], а з боку малого - розворуханням підприємців на внутрішньому та імпортному ринках, зменшенням фіскального тиску завдяки трудовій міграції українців на схід (з Дніпрово-Донецького регіону і Харкова) і захід (з Києва та аграрних регіонів Західної України). [7]

Окрім політичних ризиків, фінансово-промислові групи представляли мало внутрішньої конкуренції й досі опинялися у конфлікті з владою у Києві. Так, у 2005 році уряди Тимошенко і Єханурова здійснили реприватизацію заводів, проданих два роки тому. Нехай за продаж Криворіжсталі (що стала зв'язною ланкою народження світового сталевого лідера свого часу - ArcelorMittal) було виручено втричі більше, ніж за всі дев'яності роки, проте рейдерські захоплення і кримінальні справи відлякали зовнішніх інвесторів, охочих вкласти в українські великі підприємства. [1, с. 554]

Попри спричинений страх промисловість отримала додаткові можливості для експорту: в лютому 2008 року Україна вступила до Світової Організації Торгівлі. Таким чином тарифні мита на продукцію вивозу знижуються, а уряд надає перший ґрунтовний поштовх для безповоротної євро-атлантичної інтеграції країни. Річ у тому, що ні ЄС, ні розбудований Росією Митний Союз (ще поза СОТ) не дозволяли Києву одночасно мати зони вільної торгівлі з обома: мита за входження території дії Загального договору про мита і торгівлю повинні були опинитись на схід або захід від українського кордону, взаємне перебування в обох союзах практично уможлиблювало недопустиму митну контрабанду з Росії до західної Європи. Вихід з СОТ - непоправно дорога справа. Перший (заразом з Білоруссю і Казахстаном) доведеться наздоганяти Україну в спробах інтеграції ще шість років. [8]

Економічна боротьба Москви за Київ на митах не закінчилась. У 2006 році розпочалась перша газова війна з Росією. Спричинена бажанням позбутись посередників задля модернізації газотранспортної системи, росіяни перехопили ініціативу, завимагали захмарну навіть для Газпрому ціну і пригрозили без'єдній українській владі та Європі переборами у поставці енергоносіїв. Як наслідок відбулася заміна одного посередника на одразу двох: Московський Газпром наполовину володів РосУкрЕнерго, який натомість наполовину володів УкрГазЕнерго з Нафтогазом України. У цьому проміжку відбувалось додавання туркменського газу до російського, а надлишки збувались бартерним способом. Як наслідок для української промисловості вартість газу зросла вдвічі (зокрема,

через зміну енергетичної кон'юнктури), що відправило галузь в кризовий режим, а підтримка цієї схеми прем'єр-міністром Віктором Януковичем ознаменувало створення нової фінансово-промислової групи до влади. [2, с. 443-450]

2.4. 2008-2013: світова фінансова криза та стагнація

Навіть під час кредитної кризи та кон'юнктурного падіння боротьба України з Росією за ціну газу не припинялась. У 2008-2009 роках Київ, шляхом переговорів з Москвою, поступово зменшував частку їхнього спільного посередника на ринку, а її супротивник - потроху вводив Газпром напряду в продаж газу розподільчим мережам. При цьому Україна постійно пропонувала ціну в районі \$200-250 за тис. куб. м., коли Росія вимагала вдвічі більшу суму. Традиційно, коли перемовини ставали безрезультатними, власник газотранспортної системи забирав собі те, що Газпром націлював на Європу, посиляючись на попередні договори або на судові рішення про їх анулювання. Москва на початку 2009 року припинила поставки через Україну в шкоду Балканам та Чехії, ЄС запропонував купувати газ і транзит на східному кордоні замість купівлі газу з транзитом разом в Росії на заході - перемовини продовжились і Україна переоснастила ГТС в реверс і частину електростанцій - на мазут. Як наслідок Київ почав купляти газ у Москви за прийнятною формульною ціною за умови обов'язкової купівлі визначеного обсягу газу. [2, 454-456, 465-469]

У 2010 році, у доважок до вразливості кредиторської заборгованості, Україна, випрошуючи в Росії дешевший газ, уже пішла на геополітичні поступки. Харківські угоди В. Януковича продовжували оренду Севастопольської морської бази в Чорному морі на чверть століття в обмін на стодоларову знижку за енергоносії. [1, с. 559] При цьому невдовзі сформувалась двопрофільна ціна на газ: населенню газ продавався за менше сотні доларів за тис. куб. м., поки промисловість купувала його по максимальній московській ціні понад 400 дол.

У 2012 і 2013 роках об'єктами торговельної війни стали кондитерська та молочна продукція.

Торговельні війни з Росією значно шкодили українській енергозалежній промисловості, особливо в час, коли хвиля світової фінансової кризи прийшла і до України. Місцевий досвід банківсько-промислової скрути визначається трьома чинниками. По-перше, для забезпечення довгострокових кредитів українському споживачу, переважно пов'язаних із житлом, банки використовували короткострокове фінансування. По-друге, фіксований курс долара приваблював людей брати кредити у доларах через їх нижчі відсоткові ставки. По-третє, попит на бодай металопродукцію та будівельні матеріали залежали від житлової галузі. Таким чином лускання бульбашки сприйнятої переоцінки нерухомості США в 2007-2008 роках спричинило логістичну заминку ліквідності та фактично припинило будівельні процеси на два роки.

В Україні фінансова криза розпочалась із набігу на Промінвестбанк. Невдовзі чимала частина банківського сектору втратила ліквідність оскільки люди виводили вкладену цінність з депозитних рахунків в офшори, цінні метали та долари за кордон. Останнє навантажило платіжний баланс, спричинило практично подвійну девальвацію гривні щодо долара США, що визначило неплатоспроможність позичальників валютних кредитів. Банківські набіги припинили інвестиційну діяльність, промисловість не змогла довершити розпочате до кризи переоснащення.

Вихід з кризи перешкоджався внутрішньою політичною боротьбою. Порятунком фінансового сектору займався уряд, який водночас боровся з Президентом Україна за контроль над Національним Банком. Відбулося рефінансування більшої частини постраждалих банків, Промінвестбанк потрапив під пряме управління Кабінету Міністрів, було стабілізовано курс долара і встановлено обмеження на зняття депозитів. [1, 557-560] Після фінансової кризи з'являться неробочі активи - гроші, які позичальнику не буде повернуто. Їх частка за час кризи зростає з 2 % до 19 %. [9] Уряд також пішов на поступки великому бізнесу, будучи неспроможним впливати на світову

кон'юнктуру металоринку: гірничо-металургійному комплексу зменшать транспортні витрати, посприяють прискореним поверненням ПДВ і відстрочать зобов'язання по вкладу на оновлення устаткування заради того, щоб заводи не звільняли працівників та продовжували сплачувати місцеві податки. [2, с. 463-465]

На фоні повільного відновлення експортних ринків, обтяження фінансової системи кредитами і суперечливої ситуації з ціною на газ, наступні події жодним чином не сприятимуть відновленню економічного зростання. Внаслідок виборів та змін до конституції основним носієм влади у 2010-2013 роках став В. Янукович. Міністерські посади були заповнені на дві третини - оточенням сім'ї президента, на третину - оточенням Р. Ахметова.

З-поміж реформ початку Регіональної економіки можна хіба навести невдовзі знівельовану підйомом мінімальної заробітної плати пенсійну реформу та часткове збільшення ціни на газ для населення. Кримінальне походження чинної тоді влади визначилось загальновизнаною економічними колами некомпетентністю монетарної політики. Президент відмовився знімати фіксований валютний курс, що до 2013 року спричинило кризу платіжного балансу та золотовалютних резервів НБУ. Невдовзі неспроможні залучати кредитне фінансування від МВФ, уряд знову (з середини 1990-х) скористався схильними до ризику позичальниками під вищий відсоток. Завищена процентна ставка НацБанку практично заморозила ціни, що унеможливило економічне зростання.

За період стагнації різко інтенсифікувалось збагачення носіїв влади за рахунок використання її економічної складової. Двоконтурну ціну газу та її субсидування було використано для привласнення цінової різниці на упущених з обліку обсягах енергоносія. Державні закупівлі, попри формальну реформу в цій сфері, були за особистими рішеннями міністрів та обласних адміністрацій здійснені на користь фірм оточення президента. Також частими та інтенсивними були привласнення державних коштів, безпідставне повернення експортного ПДВ, вимагання хабарів та рейдерські захоплення підприємств. Загалом, зі слів

Прем'єр-міністра часів після Революції Гідності Арсенія Яценюка, Україна зазнала збитків у 70 млрд. дол. США. Гроші було використано як особисті витрати (наприклад славнозвісна резиденція президента України - Межигір'я), або виведено до Росії. Владу було обмінено на багатство й прикінцеве рішення не здійснювати Асоціацію з ЄС на користь багатомільярдної позики від РФ спричинило екстракцію з лишків влади В. Януковича, що супровелось екстенсивними і непередбачуваними наслідками. [3, с. 82-94]

2.5. 2014-2019: зростання в умовах замороженого конфлікту

Внаслідок практичної втрати впливу на владу в Україні, Росія вирішила збройним шляхом анексувати Крим та ініціювати квазідержавні утворення у Донецькій та Луганській областях. Стратегічні потуги держави-агресора коштували 20% українського ВВП: втрачено дві третини вугільних шахт, чимало металообробних і машинобудівних підприємств Донецького басейну; хімічні заводи, туристичний комплекс і виноробні Криму; єдиним позитивом стала втрата потреби дотувати Крим. Зазначені підприємства, що були у власності української держави, підприємців-переселенців, олігархів або були важливими для тамтешньої промосковської влади підпали під їхнє привласнення, окремі фірми (наприклад Мансарда) стали власністю оточення російського президента. Решта або перереєструвались у вільній Україні, або переорієнтувались на РФ попри санкційну загрозу (жодна європейська компанія не могла вести діяльність в окупованій зоні, або боялась відкривати бізнес поблизу лінії розмежування). Є свідчення про вивезення машинобудівних заводів до Росії. [10]

Обидва регіони підпали під введення російського рубля в грошовий обіг. Українська сторона ще півроку забезпечувала пенсію, а Росія наповнила Крим вище оплачуваними бюджетними посадами. [2, с. 626-627, 687] Україна до 2017 року закуповувала вугілля зі східних окупованих земель, а металообробні підприємства сплачували податки в держбюджет. Крим, натомість, переживав аграрну катастрофу через блокування північнокримського каналу, економіко-

екологічну - через ізоляцію та неполадки в Армянському титановому та содовому заводах. Ціни в регіоні відчутно зросли попри тільки відтік туристичної галузі. Основною концентрацією цінності стало ВПК півострова. [11]

Втрата значної частини експорту на фоні інтенсивного дефіциту зовнішнього балансу, втрата частини податкових надходжень, потреба будувати Збройні Сили України практично заново (після розпродажів та звільнень останньої чверті століття), привласнення майже однієї п'ятої національного річного продукту державних коштів за попередню історичну віху, зокрема - за рахунок зовнішніх позик, ознаменувало безпрецедентну кризу державних фінансів, яку проміжна й новообрана влада улаштовували до кінця інтенсивних бойових дій у середині 2015 року. Найбільш показовим її фактом є присутність лише 108 тис. грн на державному казначейському рахунку після втечі Януковича. [12]

Стосовно останньої проблеми (зовнішнього боргу). Україна в серпні 2015 року домоглася відтермінування та реструктуризації українського зовнішнього боргу. Позикодавці поступилися уряду однією п'ятою зовнішнього боргу, домоглися збільшення позикового процента за цінними паперами. Міністерство Фінансів Н. Яресько (а потім - О. Маркарової), попри відтермінування на 4 роки виплати єврооблігацій все ще мали у тимчасі виплатити \$15 млрд. Також було запропоновані суперечливі цінні папери відновлення цінності, що (реально лише протягом нетривалого періоду в 2021 році) могли повертати позикодавцю обмежену частину українського ВВП. [13] Така реструктуризація супровелась згодою МВФ у вигляді \$7,7 млрд. екстреного фінансування. [14]

Для забезпечення української армії було введено прямий військовий збір у 1,5 %. Для підприємств і фізичних осіб було урівняно їхні податки до ставки 18 %. Єдиний соціальний внесок був зменшений практично вдвічі до 22 %. Українська влада пережила дану кризу і навіть спромоглась підняти мінімальну заробітну плату в 2016 році вдвічі до 3200 грн. Дане збільшення було удоважене пенсійною реформою, що передбачило індексування пенсій та посиленою

верифікацією її отримувачів (дотоді дефіцит пенсійного фонду зріс вдесятеро до 150 млрд. грн і воно на нетривалий період зупинилось). [15] Основну шкоду це збільшення завдало капітальним інвестиціям у фіскальній сфері та підприємництву. Принаймні останні отримали вигоду протягом цієї віхи у вигляді законів Маски-шоу-СТОП, що посилив їх захист від зловживань правоохоронними органами під час слідчих дій.

Найбільші інтенсивні післямайданні реформи були здійснені у фінансовому секторі. Вперше за незалежний період Національний Банк України став незалежним від Президента України (зважаючи на те, що третій очільник країни був сам походженням з даної інституції). Головна монетарна установа з початку 2015 року припинила політику фіксованого валютного курсу гривні до долара США. Внаслідок цього національна грошова одиниця знецінилась вдвічі: з приблизно 16 грн/дол до одного дня - 33,7 грн/дол. Загалом, для подолання кризи платіжного балансу Україна знецінила свою валюту перед світом втричі (з 8 до 25 грн/дол). Віднадалі спостерігатимуться річні цикли підйому та спаду вартості долара, що визначатимуться посівним, туристичним та святковим періодами протягом року. Максимум цього періоду становитиме майже 29 грн/дол, мінімум - приблизно 23,5 грн/дол (внаслідок макроекономічного шоку, розкритого пізніше). [16] Наступною значною справою фінансового регулятора стала так звана зачистка банківської галузі. Перед 180 банками цієї сфери була виставлена вимога донаповнити свої резерви для нівелювання ринкових та кредитних ризиків або вийти з ринку. Таким чином фінансовий сектор за кількістю учасників на ньому скоротилася вдвічі, оскільки більшість банків були або малими [17], або мали практично несумісну з галуззю бізнес-модель (себто новими депозитами покривались попередні, як у фінансовій піраміді, акціонери банку масово і скоординовано виводили гроші з них в офшори або користувались ним для відмивання коштів). [18] Що переладнання банків, що перехід на гнучкий курс долара, були суперечливими рішеннями (як за суттю, так і за часовими обставинами виконання) й часто мали політичні наслідки (як-от з націоналізацією ПриватБанку, що буде викладено пізніше через стосунок

олігархів та політики), більша частина банківського сектору опинилась під державним управлінням через потребу більш інтенсивного контролю над неплатоспроможними банками. Проте дані рішення мали економічний сенс для мінімізації втручання НБУ в часи банківських набігів (що опісля відбувалось двічі - під час спалаху коронавірусу, що буде викладено в наступному підрозділі, та під час російського вторгнення в Україну в 2022 році).

Внаслідок Революції Гідності з влади було усунуто газову олігархічну групу Януковича. На цьому хаос у газовій торгівлі практично закінчився. Держава почала турбуватись про свою енергетичну забезпеченість без російського важеля впливу і зуміла налагодити зі Словаччиною реверсний газовий потік у вересні 2014 року. Ця схема нагадувала внутрішній реверс газу із західноукраїнських сховищ на схід 2008 року, проте механізм нині поглиблений: Європа закуповує газ в Росії й через українську ГТС (або через Білорусь, Чорне чи Балтійське море: росіяни диверсифікували транзитні потоки після другої газової війни) доставляє її через кордон до себе. На перших же кілометрах, коли енергоносій перебуває вже в руках трейдера, він продає газ Україні за практично ринковою ціною (\$350 на тис. куб. м.) й газ повертається до країни-транзитера для задоволення своїх потреб. До Словаччини як контрагента реверсу також долучились Угорщина і Румунія й процес триває донині. Також головна газопостачальна компанія країни змогла стати прибутковою через припинення субсидування загальної ціни на газ (у 2019 році прибуток склав 63 млрд. грн) [19], уряд змінив попередній підхід адресними субсидіями, споживачі яких також верифікуються, що вивільнило чимало грошей для держбюджету.

Суперечливим моментом в енергетичній галузі був вугільний аспект. Перед блокадою поставок вугілля з окупованих територій задля забезпечення енергопостачання було запроваджено формульну адміністративну ціну на вугілля (ціна на біржі Роттердама + доставка), щоб вугілля можна було завозити з Південної Африки чи Південної Америки. Проте зміни постачальника не відбулося: теплоелектростанції України імпортувала більшість вугілля з

окупованих територій транзитом через Росію та Білорусь і воно коштувало втричі дешевше за адмінціну, на основі якої платили споживачі струму. Таким чином ДТЕК Р. Ахметова (основний власник електростанцій) отримувала надприбутки сумою 18-40 млрд грн аж до запровадження вільного ринку електроенергії у липні 2019 року. [20, 21]

Попри труднощі на енергоринку, основна сфера державного втручання в економіку Україна зазнала ґрунтовної реформи: в 2016 році було запроваджено електронні аукціони для державних закупівель товарів та послуг. Таким чином ні дискретні рішення владноносця, ні спроби квазімонопольних утворень не могли впливати на отримання більше чверті коштів зведеного бюджету країни (поточні витрати на використання товарів та послуг, окрім відряджень, та капітальні витрати, крім створення резервів, за 2019 рік, за даними порталу OpenBudget) [22] Загалом, завдяки цьому порталу за дану епоху було зекономлено понад 180 млрд грн. [23]

Також протягом цього періоду було запущено цілу антикорупційну систему органів державної влади: Національне агентство із запобігання корупції, відповідне Бюро, Спеціальну таку прокуратуру, Вищий відповідний суд та Агентство з виявлення, розшуку і управління активами, одержаними таким чином чи від інших злочинів. Також до цієї діяльності залучено громадськість (точніше громадські організації) та підприємництво. Згідно з аналітичною статтею Chatham House, за період реформ практично жодних зрушень чесності співробітників СБУ не було помічено, мало - серед решти правоохоронних органів. Також спостерігається саботування як діяльності органів даного блоку, так і їхнього поля діяльності. Проте більше всього спроможною виявляється профілактика зловживання владою матеріального характеру аніж покарання за такі факти. [24, с. 39]

Одним із важелів уникнення матеріального збагачення влади виявилась децентралізація. Україна отримала передостанню за розміром адміністративну одиницю: Об'єднану Територіальну Громаду, бюджет якої наповнився податками підприємців, більшою частиною податків найманих працівників та

невеликою часткою акцизного податку (що з менш вагомими подібними надходженнями склали категорію місцевих). Так відбулось розосередження коштів від центру і з'явилися інтегральні виконавці інвестицій в сільську місцевість та реінвестицій в незначні міста.

Надважливою подією стало підписання і ратифікація асоціації України з Європейським Союзом 16 вересня 2014 року з Угодою про Глибоку та Всеохопну Зону Вільної Торгівлі (що фактично запрацювала в 2017 році). За цією угодою усуваються обмеження торгівлі товарами (хіба за винятком європейської Спільної Сільгосполітики), послугами, відбувається лібералізація руху капіталів та гармонізація законодавства. Може частка Євросоюзу в торгівлі й зростає через увільнення економічних зв'язків і небажання торгувати з країною-агресором, але експортні галузі економіки пережили короткострокове зменшення економічних результатів вже під час бойового затишшя (з перспективою збільшення продуктивності). [25] Також, через несприятливий інвестиційний клімат (що визначається проблемою дотримання прав власності) мало європейських інвестицій зайшло в Україну, від чого у немалої частини громадськості складається враження про неоколоніалізм закладений в угоду Асоціації.

Основним економіко-політичним сюжетом післямайданної доби стала націоналізація ПриватБанку. Виявивши невиконання менеджментом банку вимог щодо капіталізації установи, НБУ в грудні 2016 року вирішила перевести банк в національну власність, замінити керівництво й забезпечити виконання нормативів сумою в \$ 5,5 млрд. Як далі виявиться, ключові акціонери банку (І. Коломойський та Геннадій Боголюбов) напередодні таємно вивели цю суму через кіпрське відділення банку до своїх офшорних установ. Задля повернення контролю над банком, Коломойський (як донині небезпідставно підозрює громадськість) змусив балотуватись в президенти на 2019 рік артиста Володимира Зеленського та фінансово і медійно забезпечив його кампанію. [26] Грунтова (з застосуванням симуляційної тактики), соцмережеінтенсивна та орієнтована більше на молодь, вона забезпечила безпрецедентну популярну

перемогу. Дії нового президента навіть стали загрозою для незалежності НБУ (та повернення монополій в пасажирській авіації) в 2019 році, проте ПриватБанк, попри численні суди, власності не змінив. Обійшлося пільгами на електроенергію для підприємств олігарха під питанням та іншими вигодами [27], Коломойський особисто переслідував Гонтареву підпалом її дому, що змусило останню втекти до Великобританії.

Напередодні пандемії коронавірусу був спостережний макроекономічний шок: протягом 2019 року Україна поновила залучення фінансування не від міжнародних фінансових організацій, а від дрібних інвесторів як основних джерел. Оскільки ОВДП переважно деномінувались у гривні й відсотки за ними на фоні переповненого світового ринку капіталів виглядали напрочуд привабливими, попит на гривню супроти долара США почав зростати: з 4 вересня 2018 року до 25 грудня 2019 року гривня ревальвувала на 18,5 % (з 28,50 до 23,25 грн/дол), при цьому Міністерство Фінансів запозичило більше ста мільярдів гривень, а вигоди позичальників домножились уціненням гривні. Внаслідок цього з боку попиту на фінансування було спричинено витіснення приватного капіталу приблизно на одну десяту. Також зменшились митні надходження та податок на додану вартість з імпорту. Основну шкоду було вчинено для експортних галузей економіки, ціни на імпортовані продукти зменшувались повільніше, ніж збільшувались при девальвуванні гривні. Як загалом виявилось, уряд України закупляв цінні папери понад темпи, що би загалом не шкодили економіці країни. [28]

2.6. 2020-донині: виклики коронавірусу та повномасштабного вторгнення

4 березня 2020 року був зафіксований перший випадок зараження людини вірусом SARS-nCoV 2. Людина приїхала в Чернівці з Італії, будучи одним із перших імпортерів захворювання в Україну. Коронавірусна інфекція заповнить увагу всіх економічних контрагентів та уряду України на наступні два роки за виліком дев'яти днів.

З березня до початку травня економічна активність в країні практично зупинилася внаслідок повномасштабного карантину: підприємства були закриті на оснащення персоналу засобами особистого захисту та забезпечення дистанціювання аби уникнути зараження, громадські місця зачинились для привенції проліферації вірусу (але невдовзі вони, де можна було, працювали на самовивіз та кур'єрів), з'явилися обмеження для масового транспорту, міжкордонних перевезень. Далі Україна перейде на градаційний карантин з кольоровими зонами, що обмежуватимуть публічне життя на епідемічні сезони восени та навесні. За оцінками Київської Школи Економіки, збитки від першого карантину становила 50 млрд дол США [29]. Кожен наступний, можна допустити, коштував менше чверті цієї суми.

Карантинна паніка спричинила доволі швидке відновлення курсу долара до його звичного значення в 28 грн, проте посилене рефінансування банків (себто кількісне пом'якшення, себто емісія грошей) і валютний своп з МВФ сприяли уникненню фінансової кризи. [30] Таким чином, судячи зі статистики НБУ, грошовий агрегат M0 зріс на 63 %, а M1-M0 - на 70,5 % за березень 2020 - лютий 2022 року.

Фіскальний підхід до реакції на коронавірусну кризу визначився двома елементами: прямим стимулом населення та інвестиціями в інфраструктуру (включно з додатковими поточними витратами на медичну галузь). Для фінансування зазначених вище напрямків зокрема було створено спеціальний фонд, який було в 2020 році наповнено на приблизно 80 млрд. грн. З соціальних виплат можна зазначити першу разову виплату в 1000 грн пенсіонерам, послідовні виплати по 8000 грн підприємцям, що потрапили до червоної карантинної зони, та останню виплату в 1000 грн на специфічні напрямки (культура, транспорт та спорт) за умов проходження повного курсу вакцинації. Інвестиції в інфраструктуру було оформлено в президентську програму Велике будівництво, що стосувалися екстенсивних ремонтів і будівництва доріг, шкіл, лікарень. Сам фонд зник з поля зору громадськості до середини 2021 року з

вичерпанням закладених у нього коштів. Після державний аудит його роботи в 2020 році виявив несправностей використання коштів на 30 млрд грн. [31]

Реакція влади на пандемічну кризу супровелась і частковими інституційними змінами. Напередодні було запущено електронну платформу державних послуг Дія, за допомогою якої й здійснювалась подача заявок на соціальну допомогу під час кризи (окрім інших послуг для населення та підприємництва). Також влада забажала посилення фінансової дисципліни останньої когорти: з початку 2022 року фізичні особи-підприємці другої та третьої груп повинні мати реєстратор розрахункових операцій. Підприємці доклали значного опору цьому рішення, адже це додавало значних і зайвих клопіт по обліку їх бізнесу.

24 лютого 2022 року відновлення від однієї кризи перейшло в ще гіршу кризу - як наслідок повномасштабного російського вторгнення. За одну ніч відбулись масштабні економічні шоки: повітряний простір було закрито для комерційних літаків, чорноморські порти опинилися під російською блокадою, торговий зв'язок з Росією та Білоруссю був практично ліквідований, чоловікам від 18 до 60 років заборонили виїжджати з України (що донині зупинило трудову міграцію), комендантська година змусила бізнес (особливо ресторанний) переладнати свою роботу, НБУ запровадив обмеження валютних розрахунків та готівкових стягнень [32] (яке послабило лише в травні) [33]. Невдовзі Збройні Сили України, набагато краще підготовлені, ніж в 2014 році, мобілізували приблизно півмільйона осіб, [34] що також вплинуло на ринок праці. Лінія їхнього зіткнення з російськими військами пройшла по околицях Києва, Чернігова, Сум, Харкова; невідконтрольними Україною стали Херсон, Маріуполь (не без героїчної облоги й подальшого знищення Азовсталі), Мелітополь, Бердянськ, Нову Каховку, Енергодар (з Запорізькою АЕС), Куп'янськ, Старобільськ, Ізюм та інші значні міста. Таким чином Україна втратила іще більше промислових потужностей та чверть сільськогосподарських угідь внаслідок втрати суверенітету над ними чи фізичного знищення. Протягом березня-травня спостереглися нестачі продукції, яка зберігалася чи

виготовлялася в околицях великих міст (наприклад цигарки, содові напої). Внаслідок бомбардування нафтопереробних підприємств північної, центральної та східної України вартість пального зросла більш ніж на половину, чимала частина власних запасів була знищена, що спричинило нехватку пального, що триває і донині. З кінця травня почалися паніки щодо нестачі солі (зі знищенням Артемсолі), овочів, ягід та фруктів з півдня України, гречки.

В реакцію на ці події люди діють різним чином. Україна, ЄС [35] та США (лише на сталь) [36] взаємно скасували всі мита на товари і вантажні потоки бензину перегрупувались на в'їзд з Румунії, Польщі, Угорщини, Словаччини [37]. Окремі люди домовляються з автозаправними станціями про купівлю обсягу бензину понад дозволений компаніями відпуск, і продають його дорожче (зате в достатніх кількостях) з каністр на власних неспеціалізованих автівках. Також розпочалось масове ввезення приватних автомобілів внаслідок повного скасування мит та податків (сама тема так званих Євроблях стала доволі суперечливою з часів Євромайдану, адже до України ввозяться автівки на вторинний ринок дещо гіршої якості; оригінально рішення мотивувалось забезпеченням транспортних потреб оборонців країни). [38] Уряди, громадські організації та небайдужі люди по всьому світу почали надсилати кошти та речі українським волонтерам та громадським організаціями для забезпечення гуманітарної допомоги, евакуації населення і постраждалих військовослужбовців, забезпечення оборонців країни спорядженням та технікою. Митниця почала привласнювати частину цієї допомоги, яку не підкріплювали партнерські уряди. Немалоймовірно, ці стягнення стали предметами продажу міжперсонального типу (інколи - навіть з боку офіцерського військового складу) та у оптово-роздрібних мережах. Також установилася неформальна плата за виїзд з країни особам, яким це було заборонено - 3000-5000 євро. НБУ практично зафіксував курс та різницю між купівлею і продажем долара в банках у понад чверть для поповнення золотовалютних резервів та зменшення бажання купувати валюту, підняв облікову ставку до 25 % [39]. З'явилися ділки, котрі обходять грошово-валютні

обмеження переказами на банківських картках. На товари під панікою здійснюються ціни до небачених до війни значень, поки не зникають їхні запаси. Відпуск товару відбувається подвійною оплатою: офіційну суму оплачують безконтактними засобами, а надлишок - готівкою. Внаслідок загрози російського десанту на Одесу, її узбережжя було заміновано, через що курортний сезон на залишках чорноморського узбережжя було зірвано. [40] Також Російська Федерація, окрім геноциду на та масової депортації українців з окупованих територій, здійснює реквізицію зерна [41] та металопродукту [42] на свою суверенну територію і намагається її продати в країни Північної Африки та Близького Сходу, або використовує їх для задоволення домашніх потреб. У протипагу цим процесам уряд України запустив процес оформлення електронних заяв на відновлення знищеного житла, [43] посилив санкції, розпочав арешт російських активів в Україні (добре відомо про привласнення російських залізничних вагонів). [44]

Отже, Україна при набутті незалежності мала багато проблем: несумісний з людськими бажаннями державний план, високо монополізований енергозалежний індустріальний сектор, близьке до розвалу сільське господарство, сусідство з віковичним супротивником - Росією, високу концентрацію влади в економічній галузі та глибоко усталені неформальні відносини. Ринкові реформи дев'яностих років перетворили економічні відносини, що забезпечило виживання української економіки та привідкрило країну для світового інвестиційного ринку. Були проведені приватизація індустрії (що переладнювала свої економічні зв'язки) та аграрна реформа (що покінчила з колгоспами та перевела сектор на приватні ферми з широкою акціонерською аудиторією), але це було коштом останнього інтенсивного трансферу цінності. У доважок до цього з'явилися приватні підприємці, що сформували сучасний малий та середній бізнес. Більш зв'язковиті та рухливі з них використовували владу та організовану злочинність для набуття власності над заводами, дотаціями, держзамовленням, газовими прибутками, що

сформувало майбутні фінансово-промислові групи та горезвісних олігархів. Вони триматимуть тісний зв'язок з урядом, часто будучи його партнерами та ворогами. Третьою стороною цього конфлікту була громадськість, що частіше всього впливатиме за допомогою революцій та реформаторів. Економічне зростання в незалежній Україні визначатиметься сприятливими кон'юнктурами на ринках метало- та сільгосппродукції, активізацією підприємництва. Перешкоджатимуть йому інтенсивна корупція. Це визначатиме Україну для світу лише як авантюристський напрямок інвестицій і становитиме постійний ризик кредитної залежності, що може призвести до дефолту. Тому постійно існуватиме альтернативний, дешевший шлях у вигляді кредитів міжнародних фінансових інституцій, але низький позиковий відсоток іде в обмін на реформи державного втручання в економіку, що з різною успішністю давалося українській владі. Тим не менш, Україна поступово інтегрувалася в світовий, особливо - євроатлантичний, економічний простір, часто на шкоду економічним зв'язкам з Росією, що спонукало останню шантажувати газом, а під кінець - анексією територій. Приведення до західних рамок життя також мали наслідком проблеми в фінансовому секторі, з якими НБУ має справу і донині. Економіка також стала залежною від обмінного курсу долара США, хоча відносно донедавна усі інтереси у цій горловині зрівнялись вільним курсоутворенням. На кожен економічний виклик влада реагуватиме або розладом і фіскальною експансією, або ігноруванням, доведенням ситуації до критичної та шуканням нових меж міцності й запасів у строгих і небезпечних умовах. [див. Додаток 7]

3. ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

3.1. Воєнна економіка

Перш ніж говорити про економіку, дотичну до теми війни та її руйнувань, необхідно зазначити методологічні засади отримання інформації в таких умовах. Наявність супротивника по той бік лінії зіткнення та небажання обох сторін ділитися неспотвореною інформацією, що може зашкодити бойовим здібностям та репутації країни, визначають туман війни. Державна таємниця є інструментом його дотримання. Свіжі дані про військові запаси, промисловий комплекс, устаткування, чисельність, розташування, напрямок і стратегію переміщення військових підрозділів є суворо обмеженими у доступу для громадськості. Попри це аналітики розвідки відкритих даних та розслідувальної журналістики обходять частину обмежень через спостереження польові, аерокосмічної зйомки, попередні відкриті дані, внутрішню документацію та експертизу військовиків у відставці та академіків. Частина даних відкритої розвідки можуть передаватись Збройним силам України та правоохоронцям як помічна для ведення успішних оборонних дій проти нападників з боку росії.

Оскільки вплив війни на цивільну частину економіки було розглянуто в попередньому розділі, економіці засобів масового завдання шкоди буде приділений цей підрозділ. В Україні монополією на їх купівлю-продаж, розробку, виготовлення і утримання володіє державний концерн УкрОборонПром (хоча і були спроби його приватизувати в приватному порядку і зробити за основу міжнародного військовоавіаційного консорціуму) [45]. Його було створено групуванням незалежних військових підприємств в 2010 році. Протягом усього свого існування, ВПК України займався перегрупуванням виробничих ланцюгів (розірваних з часів здобуття незалежності, особливо - з часу анексії Криму та вторгнення на Донбас), імпортозаміщенням російських деталей і агрегатів, розробками модернізацій і ремонтом наявного важкого реманенту (штибу танків, винищувачів тощо), виготовленням легкого (автомати за ліцензією, протитанкові ракетні комплекси) та двох видів важкого

(протикорабельні ракети і середні транспортні літаки) устаткування війни, продажем усього цього в Ірак, Кувейт, Тайланд. Попри зазначені раніше розміри промисловості насильства відносно Росії, відносно оборонюваного кордону (з останньою та Білоруссю) вона є неспроможною забезпечувати потреби оборони в новому спорядженні, ба навіть, частково - в ремонті пошкодженої техніки. Власне тому особливого сенсу в приватизації і дробленню галузі на самостійні конкурентні підгрупи немає. Україна домоглась практичного партнерства зі Словаччиною [46] та Чехією [47] в питанні ремонту техніки та збирається створити спільне оборонне підприємство з Польщею [48] (одне таке вже є з Туреччиною для виготовлення безпілотних літальних апаратів - Black Sea Shield).

Зважаючи на це, уряду України потрібно закуповувати або отримувати у подарунок нове озброєння. Оскільки країна воює з розробником наявних у неї радянських засобів і вона хоче стати членом Північноатлантичного Альянсу (НАТО), Збройним Силам України потрібно пройти повне переозброєння на західні зразки. Нині це забезпечується за рахунок подарунків партнерів України та донедавна прийнятого Американського ленд-лізу. [49] Потім, по завершенню війни, вона буде це робити за власний кошт.

До клопот для українського ВПК додасться потреба перенавчати наявних чи наймати закордонних механіків, оскільки західні машини війни є іншими та немало більш технологісткими. Інженерам озброєнь потрібно буде перелаштуватись на західні підходи та доктрини війни. Таким чином власні наявні розробки можуть стати морально застарілими через брак місця для них у тактиці і стратегії на німецьких та американських танках і винищувачах. Україна може купити ліцензію на виготовлення західних засобів війни та практично сформувати передовий натівський резерв на своїй території, проте цьому може перешкоджати страх європейців та американців щодо розсекречення їхніх військових технологій росіянами через отримання трофейної техніки чи шпигунство на підприємствах УкрОборонПрому, випадки чого уже спостерігались. [50]

За даними Кільського Інституту Світової Економіки, до 7 червня на військову допомогу Україні було валово направлено близ 35 мільярдів доларів. [51] [див. Додаток 8] Це одна шоста українського ВВП за 2021 рік (200 млрд дол з даних Держстату та середньорічного курсу долара за цей період) [52, 53], коли максимум, що українська влада могла направити протягом свого існування - це 1-3 % ВВП/рік. До 2014 року Збройні Сили України були горезвісними за темпами своїх скорочень та продажів активів. Спочатку виправдано, як надлишки радянського спадку, але потім - як наслідок використання влади для особистого забезпечення. Дійшло до того, що з анексією Криму та терористичною загрозою на Донбасі перед очима тільки половина військових частин були повністю боєздатними [54] і при цьому націлені на захід, що би зайняло дві доби доставки до нової лінії зіткнення. [55] Навіть під час війни, незадовго до повномасштабного вторгнення, спостерігалось недофінансування та блокування військових розробок. [56] Є мало сумніву, що характер військового забезпечення збережеться до кінця війни та поточної каденції чинної влади (зважаючи на немало антивоєнний характер Верховного Головнокомандувача ЗСУ). І на цей тилловий адміністративний апарат ляже потреба забезпечити чимраз більше військо одягом, бронежилетами, касками, медикаментами, маскувальними сітками, несекретними деталями озброєнь шляхом державного замовлення на вільному ринку. Часто за платкою проблем при цьому є волонтерська допомога, проте запас уваги (а відповідно - і грошей) українського та світового населення на більше сотні днів війни може доволі скоро вичерпатись. [див. Додаток 9]

3.2. Повоєнна відбудова

За оцінками Київської Школи Економіки та Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, валові економічні втрати від війни (як у ВВП, так і у людях, майні й основних засобах) становить до 600 млрд дол США (принаймні до 8 червня перша самотійно на пряму

верифікувала бодай одну п'яту цих втрат, решта можуть скоро знівелюватись поверненням біженців). [57] Більшість руйнувань було завдано протягом березня-квітня, коли бойові дії точились довкола великих міських та промислових центрів. Зі зміною російської тактики на окопоцентричну та артилерійську дуель руйнування може бути більш ґрунтовним, але в меншій площі. З перспективою війни за Донбас і Крим або відступу до Дніпра і Запоріжжя руйнування можуть різко інтенсифікуватись.

На противагу руйнуванням, гуманітарної та фінансової допомоги Україні надійшло на суму в 45,5 млрд дол [51] [див. Додаток 8], що покриє близ однієї тринадцятої втрат. Джерелами даного фінансування є благодійні фонди, уряди, приватні особи. Темою обговорення також є створення глобально координованого плану Маршала для України (і навіть з 2014 року велися такі розмови, хоча і безрезультатно). Малоймовірним джерелом є реалізація арештованих в Європі та США російських активів: мало того, що оцінки вартості непевні (але можуть наблизитись до валових втрат); привласнення урядами їх розташування є процесом доведення появи цих активів внаслідок злочинної діяльності, що буде тривалим і не обов'язково успішним судовим процесом.

На відміну від військової допомоги, що більше підв'язана під дискретні рішення устрашених Росією політиків у Німеччині та Франції, ініціативою володіє бюрократія Євросоюзу й вона може направити підприємців з переповнених інвестиційних ринків всередині об'єднання на відновлення країни у війні. Проте без надання відчутних результатів на фронті увага до проблеми української відбудови буде зменшуватись, що може залишити в постійній та повній руїні частину півночі, більшість сходу та половину півдня України. Також не варто забувати про ще наявну загрозу повторного вторгнення РФ на північ України та повноцінного долучення Білорусі до бойових дій (до чого остання вже віднедавна активно готується й може здійснити це в середині липня за кваліфікованого офіцерського складу війська), що поки затримує повноцінне надходження фінансування через непевні очікування.

Під відбудову скоріш за все підпаде житло (що може також передбачати перепланування міст, як цього бажають профільні діячі, появу та посилення укриттів від бомбардувань), промислові потужності (які необхідно дробити із монопольних радянських розмірів, де цьому дозволяє економія на масштабі, та запроваджувати нові й енергоощадні технології устаткування для нівелювання залежності від газу, включно з комунальним господарством), інфраструктура (ремонт доріг, мостів, зміна геометрії та географії залізниці для прискорення ходу вантажів і пасажирських потягів, її електрифікація). Також буде корисним пожвавлений трансфер технологій для українського середнього підприємництва аби збільшити її частку в українському економічному продукті, наприклад розумне сільське господарство. Вартими будуть поновлення розробок нафтових газових родовищ Східного відповідного регіону, чий енергоносій стане прямим конкурентом газу з Зауралля для європейського споживача; відновлення вільних економічних зон, забутих ще з 2005 року.

Донецькі шахти можна і не закривати повністю, якщо почати використовувати їхнє вугілля в неенергетичних цілях: виготовлення волокон, пластику, полімерів. [58] Даний напрямок є доволі новим і пропонує багато прибуткових перспектив, які дозволять зняти регіон з дотування і розпорозити машинобудування дещо ближче на захід (оскільки металообробка не буде залежною від вугілля). Проте ця перспектива потребує значних капіталовкладень, зокрема - в наукові розробки, і це необхідно здійснити до Китаю та Індії для забезпечення абсолютної переваги в хімікатах і пластику вугільного походження. Напередодні цьому застосунку кошти повоєнної відбудови скоріш за все використаються для відкачки води з та укріплення покинутих з часів появи квазідержавних утворень шахт, інфраструктуру безпеки працівників.

Дані пропозиції не є дороговказом для уряду України. Його вже в 2022 році чекатиме катастрофа державних фінансів, а близ завершенню війни - безпрецедентний ризик дефолту за державним боргом. Країна нині має ризик знеструмлення та посилення європейського імпорту електрики (через

контролювання росіянами Запорізької АЕС), переохолодження (оскільки Україні також буде потрібен газ і це тиснутиме на європейський попит на Американський та Катарський енергоносій) та злегка - нової доларизації чи євроізації економіки (якщо продовжаться руйнування та вичерпається увага до війни у південно-східній частині країни). Дані ідеї може взяти до уваги приватний бізнес, самостійно (у більшій та децентралізованій множині голів) запропонувати нові, попросити фінансування на них у американських та європейських венчурних та авантюристських капіталоносців і запроваджувати їх у тилу українського контрнаступу до кордону.

3.3. Основи подальшого економічного розвитку

Передбачення майбутнього економічного розвитку з урахуванням поточних подій може доволі швидко втратити свою актуальність. Тому більш перспективною темою буде означення основ економічного зростання українського народу та визначення вигідної їх динаміки для економіки країни. Проблемами з цієї точки зору є використання влади для особистого збагачення та економічна культура українців.

Під першою проблемою мається на увазі використання урядового примусу і неформального насильства для особистого збагачення сильних та впливових осіб, що шкодить як малому і середньому ендогенному бізнесу, так і міжнародним інвестиційним проектам на українській території. Підприємець при розбудові свого підприємства може натрапити на місцевого організованого кримінального ділка або не націленого на публічний захист представника поліції, прокуратури чи служби безпеки, котрий може вимагати частку виручки за безперешкодну діяльність фірми. Інакше відбувається саботаж операцій підприємства, знищення або силове привласнення частини засобів виробництва, на особу відкривають сфабриковану кримінальну справу або підприємцю потрібно ще буде доплачувати правоохоронцям за такі здійснення слідства у зворотному провадженні. Тоді міжперсональні зв'язки використовуються для

впливу на суддю для задоволення інтересів гравця силою (і у цьому випадку іноземний інвестор має дуже малі шанси на перемогу). Таким чином недержавний примус є основним чинником тіньового попиту й джерелом небажання здійснювати підприємництво в Україні, нівелювачем добробуту населення і податкових потоків уряду. Навіть у донедавні часи спостерігалися скандали з організованою злочинністю та прямими зовнішніми інвестиціями, [59, 60] інститут інвестиційних нянь був створений як альтернативний підхід до антикорупційної інфраструктури. [61] Перезавантаження правової системи та дискретні поступки владою користувачами примусом дозволяють підготувати ґрунт для розширення економічної активності на території України.

Ґрунт чекатиме насіння, а досвід несамотійності протягом XVII-XX століть залишив глибокі рубці на економічних схильностях українців: приглушена підприємливість (тобто населення вважає свою потребу здійснювати підприємницьку діяльність у 1990-х роках вимушеною та з неприязню дивляться на такий досвід зараз) і частковий колективізм (усталене твердження про життя в одній спільноті, поняття докладання до життя в ній чи віднімання чогось із неї, громадської участі, служби народу, бажання вирішення проблем їхнього життя кимось іншим, бажано урядом тощо) визначають обмежене бажання населення вступати у нові економічні відносини або збільшувати масштаб у поточних. З українського населення, що не стало об'єктом відтоку мізків, залишається багато неприязні генеруванню ідей, вирішування завдань креативними підходами; виконання завдань є наслідком бажання позбутись роботи на день, аніж бажанням досягти цілі. Основним мотиватором діяльності стає не перворodne бажання примножувати свій достаток, а простий ризик опинитися без і так незначних грошових надходжень, заощаджень і у побуті, що починає погіршуватись. Саме критичний стан побуту може заново ініціювати особистісний зрух, бажання працювати розумно і вчасно, творчо мислити, самотійність і небажання поступатися людям насильства. Самоорганізація українців вроджена від козаків, які освоювали

центральну, південну і північно-східну частину країни, і є приголомшливою характеристикою для інших народів, які наймають такі якості собі на роботу.

Це перетворення і подальший конфлікт з неохочими до змін людьми чи силовиками часто визначають революції та узурпації влади в Україні. Безсенсово тоді очікувати альтернативні динаміки економіки і політики аніж дев'ятирічний економіко-політичний цикл зрушень-розвитку і застою-реcesії: є дві сторони конфлікту і момент на першій з них. Спочатку відкривається, нехай і опротестована, можливість для реформ: перенавчання людей на верховенство права й утримання від зловживань владою попри явні вигоди, прості поступки нею. З'являються скарги на занадто швидке реформування, замасковані оманю про недостатню їх інтенсивність, відірваність від людей чи корумпованість реформаторів. Ці заклики очолить аутсайдер-господарник, котрий при обранні до влади буде саботувати чималу частину здійснених раніше реформ. Його чекатиме кінець строку під ганьбліві вигуки, рішення суду про третій тур виборів, погроза розправою за розстріл власного ж населення чи наслідки розслідувань щодо розмінування Перекопського перешийку і провал евакуації околиць Києва та Харкова. Попри важливість та глибину цієї теми, її в засобах масової інформації та невдовзі - в академічному середовищі, буде затерто клеймами корупції та менталітету населення, що будуть дуже непрактичними.

Отже, Україну чекатиме важка руїна, якщо західна військова і гуманітарна допомога надходитиме недостатньо інтенсивно. Є більше, ніж достатньо, напрямків для інвестицій для відбудови країни, частину з яких може перейняти й місцеве поточне підприємництво. Військовопромисловий комплекс країни чекатиме важкий період перелаштування на західний манер й тому вона не зможе повноцінно забезпечувати оборонців України, її може чекати ліцензійне виробництво західних зразків та малі-середні власні інновації. Після завершення війни, незалежно від її результатів, країну і надалі чекатиме перелаштування людей на самостійне активне життя в ринкових умовах та боротьба з центрами влади для забезпечення власного же добробуту.

ВИСНОВКИ

Через майже шість років з часу виходу останнього доступного джерела з економічної історії незалежної України з'явився матеріал, котрий довершив минулі зання і доповнив економічними процесами останнього десятиліття. Процес його створення не підганявся дедлайнами національного значення й авторитетними персоналіями галузі, тому було більше натхнення на збільшення якості роботи. Текст було вихолощено від емоційних конотацій (що входило до сумарної критики джерел у першому розділі), в його основу не було закладено умовностей, які не приносять користі при прийнятті рішення читачем.

На виході з Радянського Союзу українська економіка мала щонайменше вісім проблем. Її виробничі ланцюги так чи інакше залежали від її східного конкурента. Державний план не відповідав потребам населення та інтенсивно виснажував їхні ресурси. Мала економіка, іще у зародку, зростала зі значними труднощами, переходила в тінь, стикалася з організованою злочинністю. Економічна влада була зібрана в один щільний центр у Києві. Зазначені проблеми проступали протягом усієї ери незалежності та вони потроху, хоча може і не до кінця, розв'язувались.

Щодо першої проблеми, в дев'яностих підприємствам вказали шукати нових партнерів на Заході, попри шкоду наявним виробничим ланцюгам зі Сходом. Згодом, зі вступом до СОТ, митні умови частково посприяли інтеграції українського виробництва з Європою. Попри позитивну динаміку, газові конфлікти з Росією та поступки їй з точки зору геополітики усталили енергетичну залежність. Виборювати поступлене довелося ціною Небесної Сотні - їхній подвиг став приводом ввести Україну в вільну економічну зону з ЄС та газовий реверс. Через вісім років економічні стосунки з сусідом-агресором було остаточно розірвано воєнним шляхом.

Щодо другої проблеми, державний план було швидко замінено на відповідне замовлення, проте протягом буремних дев'яностих вільні ринкові методи супроводжувались спорадичним ручним керуванням підприємств. Із

здійсненню приватизації подібний вплив ставав чимраз можливим. В стагнативний період державні замовлення ненадовго стали об'єктом дискретних рішень на Банковій, після чого була запроваджена прозора система державних закупівель, виведена в онлайн-аукціони. Цю систему і донині намагаються обійти за допомогою спеціальних фондів (як-от проти коронавірусної кризи) та державної таємниці щодо військових закупівель.

Щодо третьої проблеми, мале підприємництво переживало труднощі, пов'язані з хаотичним законодавством 1990-х років та великим перерозподілом власності, в якому брала участь і організована злочинність. Віднадалі підприємству спростять сплату податків та соціальних внесків, тиск організованої злочинності зменшився. Ця економічна когорта проявила свою потентність, будучи опозицією протягом обох революцій незалежної доби, вона змогла вибороти для себе обмеження поліцейських повноважень. Проте тіньова діяльність дев'яностих не зникла і набула нових можливостей з 2020 року.

Щодо четвертої проблеми, вона постійно була перетягуванням канату. Спочатку деконцентрація влади здійснилась через спонтанне формування великих підприємців з виходом на державну владу - олігархами. Потім її зменшували шляхом популярної Помаранчевої революції. В реакцію на поступки економічна влада сконцентрувалась в людини, яку рекламували як господарника. Після його вигнання Україна пройшла децентралізацію. Військовий стан може змінити розташування економічної влади.

Також існують чотири проблеми, які було вирішено швидко, одноразово, або не вирішено взагалі: агрономічний колапс, обтяження військово-промисловим комплексом, енергоінтенсивність економіки та висока централізація промисловості.

Першу проблему вирішили доволі швидко в 1990-х шляхом перетворення колишніх колгоспників на практично акціонерів пайового фермерського підприємства. Проте питання земельного кредитування ще не вирішено, ринок землі працює віднедавна.

Другу проблему Україна взялася розв'язувати з втратою Криму та частини Донбасу й спостерегла наслідки спонтанного виснаження її ресурсів за останні чверть століття. Військовопромислового комплексу знайшли застосунок у активній обороні держави. Збройні Сили України пройдуть інтеграцію в північноатлантичний альянс попри нестійкі настрої європейського та нашого цивільного керівництва. Виробництво засобів насильства перейде на власні абсолютно нові власні розробки і на виготовлення за ліцензією західних зразків. УкрОборонПром житиме, проте необхідне посилення стримувань і противаг для нівелювання можливостей особистого збагачення на надзвичайно важливій для незалежності галузі.

Енергоінтенсивність економіки косметично розв'язується через утеплення приміщень і заміну теплотрас. Проте поки устаткування на великих заводах не буде замінено на те, що користується енергоощадними технологіями, проблему не буде розв'язано.

Четверта проблема також розв'язана косметично і хіба повне руйнування заводів, що буде надзвичайно травматичним для економіки, зможе її розв'язати. У тимчасі зміна економічних відносин посприяло збільшенню продуктивності їх роботи, проте їх очолив новітня олігархічна множина, що за цю продуктивність вимагає пільг за енергоносії шляхом впливу на внутрішню політику країни.

Україна проходить тяжку боротьбу за власну незалежність від Росії й для цього країна здобула потужних союзників: Англосферу, ЄС та Японію. Без їхньої допомоги Україна би пережила і воєнну поразку і дефолт. Без гуманітарної та логістичної допомоги країну би спіткала продовольча криза і поглиблення енергетичної. Захід бачить можливості у відбудові країни як бажаний напрямок власних інвестицій. Було наведено плеяду напрямків відбудови, які запропонують значні вигоди як для інвесторів, так і для населення країни. Приклади світовій громадськості відомі: план Маршала швидко перезапустив Європу в налаштуваннях миру та співпраці, брак подібних планів у локаціях постійного конфлікту середньої інтенсивності перетворить країну в аналог Сирії,

Лівії та Іраку. Ключовими основами для цього процесу будуть постійна увага до проблеми та фінансування, координованість і послідовність дій.

Майбутнє України стоїть за економічним налаштуванням населення. Схильність збільшувати обороти, набувати нових зв'язків, не поступатися насильству і груповому мисленню визначить як інтенсивність наздогінного зростання, так і частоту, магнітуду політико-економічного циклу. В період реформ надзвичайно бажано тиснути нововведення до свого максимуму змінних можливостей. Честь, гідність, згода є все ще незнайомими поняттями для української бюрократії та силовиків, їх засвоєння як цінності потребують тривалого формування адміністративних звичок та діджиталізації влади. Приязнь до підприємливості, креативності пробудяться тоді, коли вони стануть джерелом достатку населення - нині більше спостерігаються шукання резервів терпіння та побутових поступок українцями, альтернатива у житті за кордоном та можливість гастарбайтерством забезпечувати свою батьківщину.

Таким чином поставлені у вступі завдання виконано.

Економічна історія країни є максимально широкою темою для досліджень. Найважчими для автора до розслідування є предметні історії приватизації підприємств, документування економічних злочинів української влади в 2010-2013 рр., економічної ситуації на окупованих Росією територіях, умов діяльності малого підприємництва. Ці теми більш давнього минулого будуть гарними перспективами послідовних цьому досліджень. Наслідки післямайданних реформ і коронакризи потребують ще трохи часу для їх повного прояву і документування. Нові події потребують пильної уваги та аналітичного документування для академічної громадськості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін. ; відп. ред. В. А. Смолій ; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України. – К. : Ніка-Центр, 2011. – Т. 2. – 608 с.
2. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / [Г. В. Боряк (кер. авт. кол.), В. В. Головка (координатор проекту), В. М. Даниленко, С. В. Кульчицький, О. М. Майборода, В. А. Смолій (відп. ред.), Л. Д. Якубова, С. О. Янішевський]; НАН України; Ін-т історії України. – К.: Ніка-Центр, 2016. – 796 с.
3. Åslund A. Ukraine: What Went Wrong and How to Fix It / К.: Peterson Institute for International Economics, 2015 p., Washington, DC, 273 с.
4. Лановик Б. Д., Матисякевич З. М., Матейко Р. М. Л22 Економічна історія України і, світу: Підручник/ За ред. Б. Д. Лановика. — К.: Вікар, 1999. — 737 с.
5. Зверяков М. І. Уроки Ринкової Трансформації в Україні. Економіка України. 2016. №8. с. 7-25
6. Птерик О. І. Україна та МВФ: Основні Аспекти Співробітництва. Економіка України. 2019. №5. С. 6-18
7. Курбет О. П. Міжнародна Трудова Міграція в Незалежній Україні: Риси та Особливості. Історія народного господарства та економічної думки України. 2020. №53. С. 362-386
8. Кончин В. І. "Регіональні торговельні угоди Світової організації торгівлі та перспективи для України". Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: збірник наукових праць: Випуск 20. НАУ. 2008 р. С. 265-280
9. Рівень непрацюючих кредитів (npl). НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl>

10. Проказа Д. Втрати Донбасу: скільки коштувала економіці окупація регіону. Hromadske. 2019 р. URL: <https://hromadske.ua/posts/vtrati-donbasu-skilki-koshtovala-ekonomici-okupaciya-regionu>
11. Лієв О. Крим. Шість років окупації. День. 2020 р. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/polityka/krym-shist-rokiv-okupaciyi>
12. Після втечі Януковича в скарбниці залишалося 108 тисяч 133 гривні 65 копійок. lb.ua. 2017 р. URL: https://lb.ua/news/2017/03/11/360928_posle_begstva_yanukovicha_kazne.html
13. Україна та Спеціальний комітет кредиторів погодили попередні умови для реструктуризації державних та гарантованих державою єврооблігацій. Міністерство фінансів України. 2015 р. URL: https://web.archive.org/web/20150831022103/http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=425474&cat_id=406607
14. Ukraine: Transactions with the Fund from May 01, 1984 to May 31, 2022. IMF. 2022 р. URL: https://www.imf.org/external/np/fin/tad/extrans1.aspx?memberKey1=993&endDate=2099-12-31&finposition_flag=YES
15. Дефіцит Пенсійного Фонду України. Ціна Держави. URL: <http://old.cost.ua/budget/deficit/pension/>
16. Historical exchange rate graph. fxtop.com. 2014-2020 рр. URL: <https://fxtop.com/en/historical-exchange-rates-graph-zoom.php?C1=USD&C2=UAH&A=1&DD1=20&MM1=02&YYYY1=2014&DD2=04&MM2=03&YYYY2=2020&LARGE=2&LANG=en&VAR=0&MM1M=0&MM3M=0&MM1Y=0&LOG=&TR=MINUTE&INDICE=>
17. Ковальчук Т. Банківська «зачистка». День. 2016 р. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/bankivska-zachystka>
18. "Ера Гонtareвої". Чи варто дякувати голові НБУ. Економічна Правда. 2017 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/04/11/623701/>

19. Консолідована фінансова звітність станом на та за рік, який закінчився 31 грудня 2019 року. Акціонерне товариство „Національна акціонерна компанія „НАФТОГАЗ УКРАЇНИ“. 2020 р. 90 с. URL: [https://www.radiosvoboda.org/a/30103288.html](https://www.naftogaz.com/rails/active_storage/disk/eyJfcmFpbHMiOnsibWVzc2FnZSI6IkJBaDdDVG9JYTJWNVNTSWhabTVyYUhrNGRtTjBaRGx5WVhkaWQyaGpjVzFpWXpBeU5XeHRNQVk2QmtWVU9oQmthWE53YjNOcGRHbHZia2tpYjJsdWJHbHVhVHNnWm1sc1pXNWhiV1U5SWs1aFpuUnZaMkY2TFRFNVpuTXRZMj11YzI5c2FXUmhkR1ZrWDFWTFVpNXdaR11pT3lCbWFXeGxibUZ0WINvOVZWUkdMVGduSjA1aFpuUnZaMkY2TFRFNVpuTXRZMj11YzI5c2FXUmhkR1ZrWDFWTFVpNXdaR11HT3daVU9oRmpiMjUwWlc1MFgzUjVjR1ZKSWhSaGNIQnNhV05oZEdsdmJpOXdaR11HT3daVU9oRnpaWEoyYVdObFgyNWWhiV1U2Q214dlkyRnMiLCJleHAiOm51bGwsInB1ciI6ImJsb2Jfa2V5In19--6d7febbb2d7723e5d899772eff6b65c7c46ca1dd/Naftogaz-19fs-consolidated_UKR.pdf</p><p>20. Трегубова Я. Формула «Роттердам +» і її наслідки: коротко про головне. Радіо Свобода. 2019 р. URL: <a href=)
21. Шабунін В., Єрмаков О., Івасюк Х. Роттердам+: Як під дудку олігарха Ахметова зливають історичне розслідування. Українська Правда. 2021 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2021/11/30/7315662/>
22. Видатки державного бюджету. OpenBudget. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=economic&view=table>
23. Україна заощадила 43 млрд грн на тендерах у Prozorro і заробила 11 млрд грн на аукціонах Prozorro. Продажі у 2020 році. Система закупівель Prozorro. 2020 р. URL: <https://web.archive.org/web/20210124053436/https://prozorro.gov.ua/news/-ukrayina-zaoshchadyla-43-mlrd-grn-na-tenderah-u-prozorro-i-zarobyla-11-mlrd-grn-na-aukcionah-prozorroprodazhi-u-2020-roci>

- 24.Лаф Дж., Дубровський В. Чи ефективні антикорупційні реформи в Україні? (Програма «Росія – Євразія»). Chatham House. 2018 р. 48 с. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2019-03-05-AntiCorruptionUkrainian.pdf>
- 25.Bazhenova O., Bochi A., Povoroznyk V. The impact of the EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area on the Ukrainian industrial sector. Friedrich Ebert Stiftung. 2018 р. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/15250.pdf>
- 26.Стек. Гр., Орфанідес Ст., Шедрофські К. Як Українські Олігархи Вивели Через Кіпрське Відділення Приватбанку Понад \$5,5 млрд. Слідство Інфо. 2019 р. URL: <https://www.slidstvo.info/articles/yak-ukrajinski-oliharhy-vyvely-cherez-kiprske-viddilennya-pryvatbanku-ponad-5-5-mlrd/>
- 27.Тарасенко П. The Коломойський. Як олігарх відновлює вплив, аби заробляти на державі. Texty.org.ua. 2020 р. URL: <https://texty.org.ua/articles/100379/kolomojskyj-yak-oliharh-vidnovlyuye-vplyv-aby-zaroblyaty-na-derzhavi/>
- 28.Зануда А. Курс гривні: хто виграв, а хто програв. BBC Україна. 2020 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-51061519>
- 29.Втрати для економіки України від карантину становлять 50 млрд дол США. Kyiv School of Economics. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/29348/>
- 30.Національний банк запроваджує довгострокове рефінансування для підтримки кредитування та ліквідності банків. Національний Банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zaprovadjuje-dovgostrokove-refinansuvannya-dlya-pidtrimki-kredituvannya-ta-likvidnosti-bankiv>
- 31.ЗВІТ Державної аудиторської служби України про результати перевірки використання коштів, спрямованих із фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиною коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками. ДАСУ. URL:

- [https://dasu.gov.ua/attachments/58dbe33f-3148-45ed-8518-cd7bb78e95d1_%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20\(2\).pdf](https://dasu.gov.ua/attachments/58dbe33f-3148-45ed-8518-cd7bb78e95d1_%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20(2).pdf)
32. Постанова Правління Національного Банку України №18 від 24 лютого 2022 про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану. НБУ. м. Київ. 2022 р. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_24022022_18
33. Постанова Правління Національного Банку України №96 від 9 травня 2022 про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 №18. НБУ. м. Київ. 2022 р. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_09052022_96
34. Зеленський сказав, скільки захисників зараз воюють за Україну. Укрінформ. 2022 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3488704-zelenskij-skazav-skilki-zahisnikiv-zaraz-vouut-za-ukrainu.html>
35. Кирилюк Т. Набуло чинності скасування мит на імпорт усіх українських товарів до ЄС. DW. 2022 р. URL: <https://www.dw.com/uk/nabulo-chynnosti-skasuvannia-myt-na-import-usikh-ukrainskykh-tovariv-do-yes/a-62031835>
36. Байден затвердив скасування мит на імпорт української сталі. Слово і Діло. 2022 р. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/05/28/novyna/svit/bajden-zatverdyl-skasuvannya-myt-import-ukrayinskoyi-stali>
37. Чайка О. Усім потрібен бензин: як і звідки до України їде паливо у воєнний час. Фокус. 2022 р. URL: <https://focus.ua/uk/economics/508638-vsem-nuzhen-benzin-kak-i-otkuda-v-ukrainu-edet-toplivo-v-voennoe-vremya>
38. Гордійчук Д. “Гуманітарка” з Maybach та Audi: без мит вже ввезено 20 тисяч авто, і це заважає поставкам зброї. Економічна Правда. 2022 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/26/686290/>
39. Національний банк України підвищив облікову ставку до 25%. НБУ. 2022 р. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-pidvischiv-oblikovu-stavku-do-25>
40. В Одесі та області просять не ходити на узбережжя. Радіо Свобода. 2022 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-miny-odesa/31836257.html>

41. Лоуренс П. Чи краде Росія зерно з України. BBC Україна. 2022 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61734449>
42. Росія краде українську продукцію і заявляє про це на федеральних телеканалах. Цензор.нет. 2022 р. URL: <https://censor.net/ua/n3345756>
43. Обух В. Компенсація за зруйноване росією житло: що відомо про виплати. Укрінформ. м. Київ. 2022 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3502574-kompensacia-za-zrujnovane-rosieiu-zitlo-so-vidomo-pro-viplati.html>
44. Нацполіція: Накладено арешт на залізничні вагони російських компаній на суму понад 300 млн грн. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади в Україні. 2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/nacpoliciya-nakladeno-aresht-na-zaliznichni-vagoni-rosijskih-kompanij-na-sumu-ponad-300-mln-grn>
45. Shuster S. Exclusive: Documents Reveal Erik Prince's \$10 Billion Plan to Make Weapons and Create a Private Army in Ukraine. Time. Kyiv. 2021 р. URL: <https://time.com/6076035/erik-prince-ukraine-private-army/>
46. У Словаччині ремонтуватимуть українську військову техніку. Мілітарний. 2022 р. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/u-slovachchyni-remontuvatymut-ukrayinsku-vijskovu-tehniku/>
47. Чехія ремонтуватиме українську військову техніку, - міністерка оборони. Еспресо. 2022 р. URL: <https://espreso.tv/chekhiya-remontuvatime-ukrayinsku-viyskovu-tehniku-ministerka-oboroni>
48. Україна та Польща створять перше спільне оборонне підприємство. Армія Inform. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/03/ukrayina-ta-polshha-stvoryat-pershe-spilne-oboronne-pidpriumstvo/>
49. Ukraine Democracy Defense Lend-Lease Act of 2022 Public Law 117–118. 117th Congress. Washington D. C. 2022 р. URL: <https://www.congress.gov/117/plaws/publ118/PLAW-117publ118.pdf>
50. Російського шпигуна з Укроборонпрому засудили до дев'яти років. Укрінформ. 2019 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2770873-rosijskogo-spiguna-z-ukroboronpromu-zasudili-do-devyati-rokiv.html>

51. Antezza, A., Frank, A., Frank, P., Franz, L., Rebinskaya, E. & Trebesch, C. (2022). The Ukraine Support Tracker: Which countries help Ukraine and how?. Kiel Working Paper, No. 2218. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>
52. Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах у 2021 році. Держстат України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/vvp_kv/vvpf_21_ue.xls
53. Historical exchange rate graph. fxtop.com. 2021 р. URL: <https://fxtop.com/en/historical-exchange-rates-graph-zoom.php?C1=USD&C2=UAH&A=1&DD1=20&MM1=02&YYYY1=2014&DD2=04&MM2=03&YYYY2=2020&LARGE=2&LANG=en&VAR=0&MM1M=0&MM3M=0&MM1Y=0&LOG=&TR=MINUTE&INDICE=>
54. За часів Януковича армія була не готова й деморалізована - Коваль в суді. Interfax-Україна. 2018 р. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/485280.html>
55. Пінчук О. Пустка на кордоні. Місця постійної дислокації Армії потрібно перенести на Схід (Частина 1). Texty.org.ua. 2014 р. URL: https://texty.org.ua/articles/52827/Pustka_na_kordoni_Misca_postijnoji_dyslokaciji_Armiji-52827/
56. Що не так з військовою технікою на параді президента Зеленського до 30-річчя Незалежності України – розслідування журналістів “Еспресо”. Еспресо. 2021 р. URL: <https://espresso.tv/shcho-ne-tak-z-viyskovoyu-tehnikoyu-na-paradi-prezidenta-zelenskogo-do-30-richchya-nezalezhnosti-ukraini-rozsliduvannya-zhurnalistiv-espresso>
57. Росія заплатить. Київська Школа Економіки. 2022 р. URL: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/>
58. Nalbandian H. Non-fuel uses of coal. IEA Clean Coal Centre. London. 2014 р. URL: https://usea.org/sites/default/files/052014_Non-fuel%20uses%20of%20coal_ccc236.pdf

- 59.Естонський інвестор повідомив про погрози СБУ в питанні ТРЦ «Sky Mall». Mind. 2020 р. URL: <https://mind.ua/news/20211664-estonskij-investor-povodomiv-pro-pogrozi-sbu-v-pitanni-trc-sky-mall>
- 60.Европейские инвестиции под угрозой? Ситуация вокруг прибрежной зоны в пгт Затока. Укрінформ. 2019 р. URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-presshall/2754550-evropejskie-investicii-pod-ugrozoj-situacia-vokrug-pribreznoj-zony-v-pgt-zatoka.html>
- 61.Енхбаяр Т. Інвестиційним няням — рік. Чи є результат? НВ Бізнес. 2022 р. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/investiciyni-nyani-rik-programi-chi-ye-rezultati-i-shcho-bude-dali-novini-ukrajini-50207919.html>
- 62.GDP, PPP (current international \$) - Ukraine, Russian Federation, Poland, Belarus. The World Bank Data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD?locations=UA-RU-PL-BY>
- 63.Data and Statistics. IEA. URL: <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=UKRAINE&fuel=Energy%20supply&indicator=TESbySource>
- 64.Wheat Monthly Price - US Dollars per Metric Ton. Index Mundi. URL: <https://www.indexmundi.com/commodities/?commodity=wheat&months=360>
- 65.Commodity Metals Price Index Monthly Price - Index Number. Index Mundi. URL: <https://www.indexmundi.com/commodities/?commodity=metals-price-index&months=360>
- 66.GDP (constant 2015 US\$) - Ukraine. The World Bank Data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD?end=2020&locations=UA&start=1991>

ДОДАТКИ

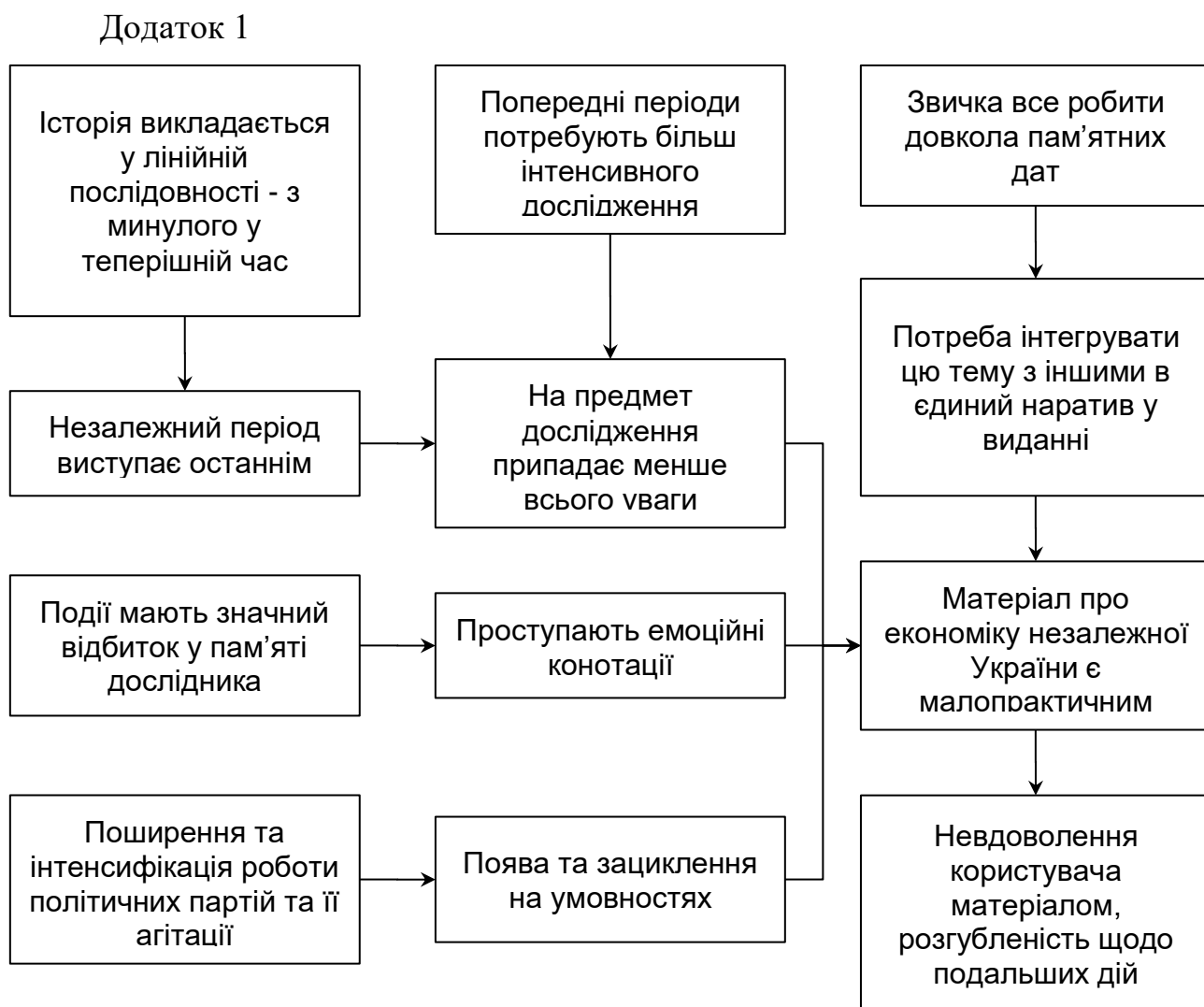

Рис. 1 Схема формування проблем сучасної економічної історіографії України.

Робота автора

Додаток 2

Енергетична ефективність економік України, Польщі, Білорусі та РФ
Валове ВВП за ПКС у доларах 2017 року, поділене на сукупне використання енергоносіїв (у тоннах нафтового еквіваленту)

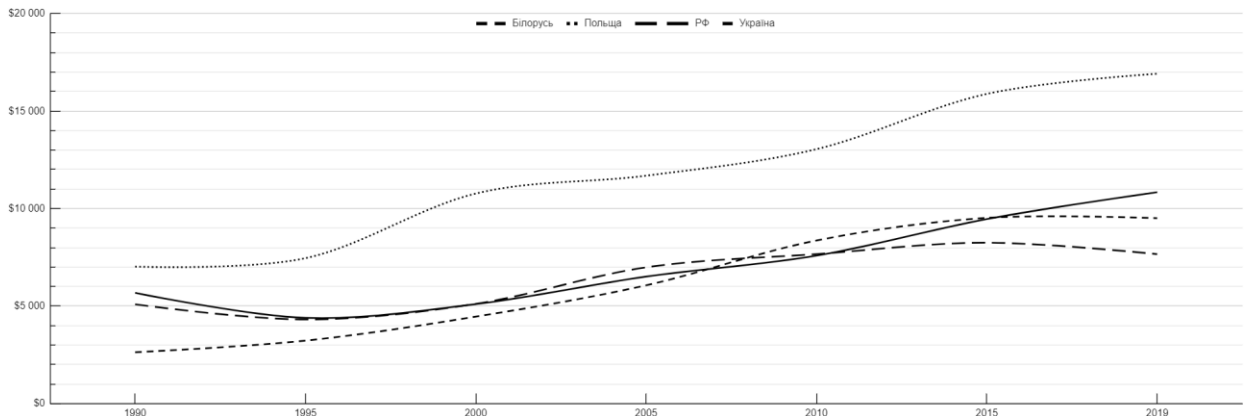

Рис. 2 Енергоефективність ВВП України у порівнянні з Польщею, РФ та Білоруссю.

Дані Світового Банку [62] та Міжнародної Агенції з Енергетики [63].

Розрахунки і зображення автора

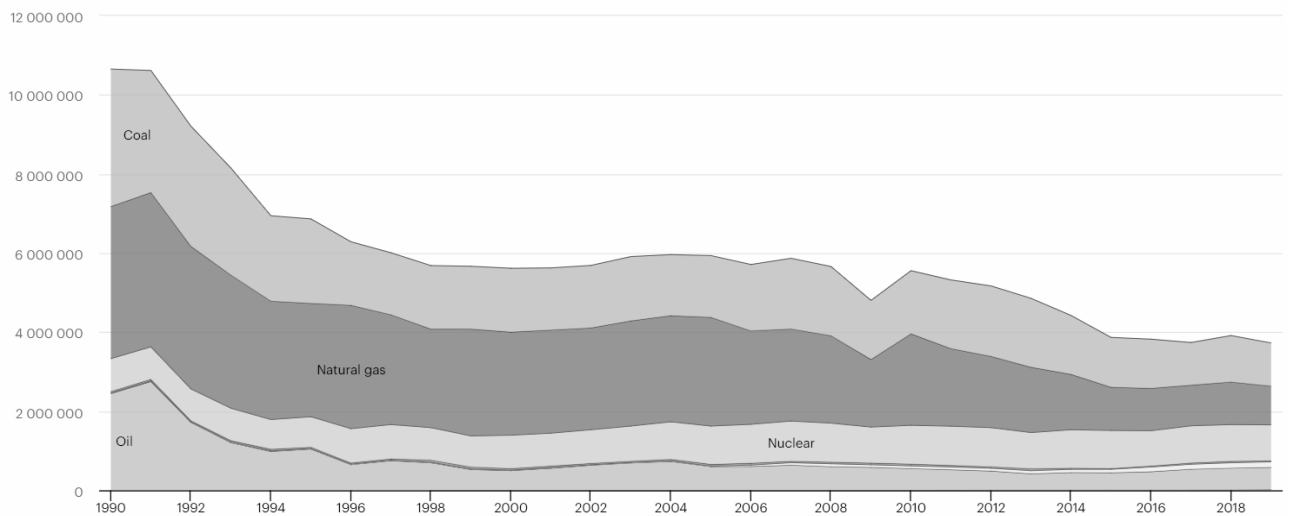

Рис. 3 Валове постачання енергії в Україні за носіями з 1990 до 2019 року (в тераджоулях). Залишки приписуються біопаливу та спалюванню сміття.

Діаграма Міжнародної Агенції з Енергетики

Історія реакцій на рекурентні проблеми пострадянської економіки України

Період / Проблема	Залежність виробничих ланцюгів від Росії	Невідповідність державного плану/закупівель потребам населення	Мала та тіньова економіка, організована злочинність	Концентрація економічної влади
1991-1999	Вказівка державним підприємствам шукати партнерів на Заході	Заміна державного плану на державне замовлення, часткове ручне керування	Розвій останніх двох, першим перешкоджало хаотичне законодавство та діяльність останніх	Обмін частин законодавчої та виконавчої влади за гроші, презид. керування
2000-2007	Вступ до СОТ	Із завершенням приватизації вплив зменшився	Введено спрощену систему оподаткування з трьома групами підпр.	Популярна перемога Помаранчевої революції, олігархат воює з владою
2008-2013	Політико-економічні поступки стосовно газу	Державні закупівлі на дискретний вибір оточення Президента України	Введено єдиний соціальний внесок, прихід злочинної групи до влади	Концентрація влади В. Януковичем
2014-2019	Підписання DCFTA з ЄС, реверс газу	Упрозороення закупівель, створення відкритого онлайн-майданчика	Закон Маски-шоу стоп, зменшення ЄСВ, злочинці діють втиху	Перемога Революції Гідності, децентралізація
2020-дотепер	Практично вирішена розірванням зв'язків внаслідок війни	Фонд боротьби з коронавірусом та державна таємниця щодо озброєння шкодять	Вибух тіньової активності через владні обмеження, економічні злочини здійснює РФ	Військовий стан - специфічний випадок, Закон про олігархів

Історія реакцій на постійні або одиничні проблеми економіки незалежної України

Проблема	Дезінтеграція агропромислового комплексу	Обтяження військовопромисловим комплексом	Надінтенсивне використання енергоносіїв	Високо централізована промисловість
Спроби розв'язку	1990-ті роки - аграрна реформа: перетворення колгоспів на пайовані фермерські господарства, селяни отримують частку власності в них і можуть отримувати дивіденд як результат операційної діяльності Колективних Сільських Господарств. Введено підсобне господарство як підкріплення колгоспам, що розвалювались. 2021 - відкриття ринку землі для фізичних осіб	До 2014 року - практично мало контрольоване скорочення Збройних Сил України, яке мало приносило вигод для державного бюджету України; ВПК поступово здійснює імпортозаміщення російських деталей та агрегатів, об'єднується в УкрОборонПром Після 2014 року - перестає бути тягарем, стає постачальником незалежності України, протягом останніх трьох років переживає обмеження витрат на розробки і виготовлення ендогенного зброєння	Часткові та обмежені у часі спроби інвестицій у енергоощадні виробничі технології у промисловості, приватні вкладення в теплоізоляцію житла, муніципальні витрати на теплоізоляцію комунальних споруд та енергоефективне обладнання в котельнях, заміна труб на теплоізоляційні матеріали, електрифікація залізниць	Зміна економічних відносин на підприємствах. Як результат з'явилася конкуренція між власниками великих підприємств (а не самих промислових об'єктів), яка стосувалася їх придбання та отримання пільг/субсидій до їхньої операційної діяльності, зв'язків з українським політикумом

Додаток 4

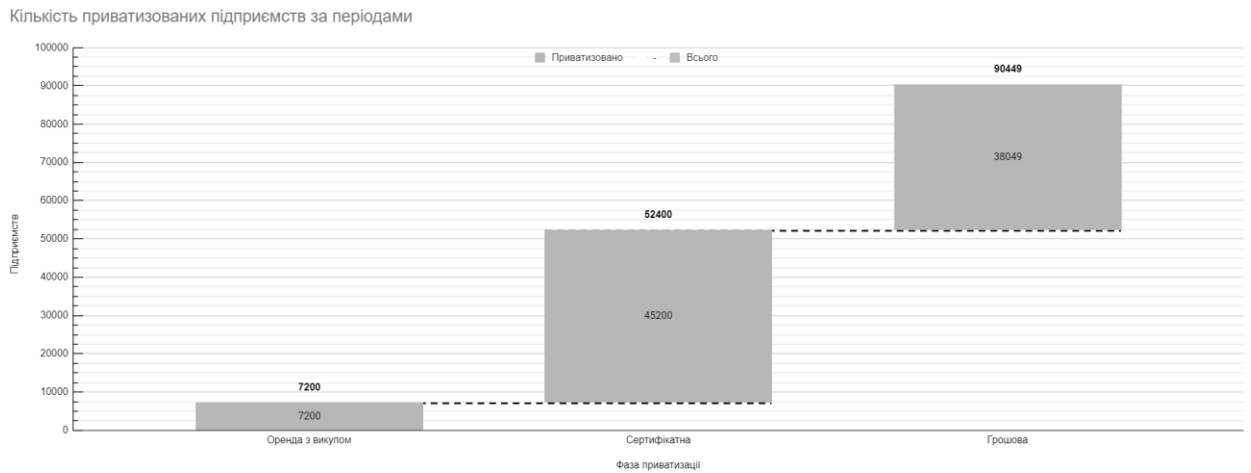

Рис. 4 Кількість приватизованих підприємств у 1990-х роках. Дані Г. Касьянова [1, с. 532, 534, 536-537], діаграма автора

Додаток 5

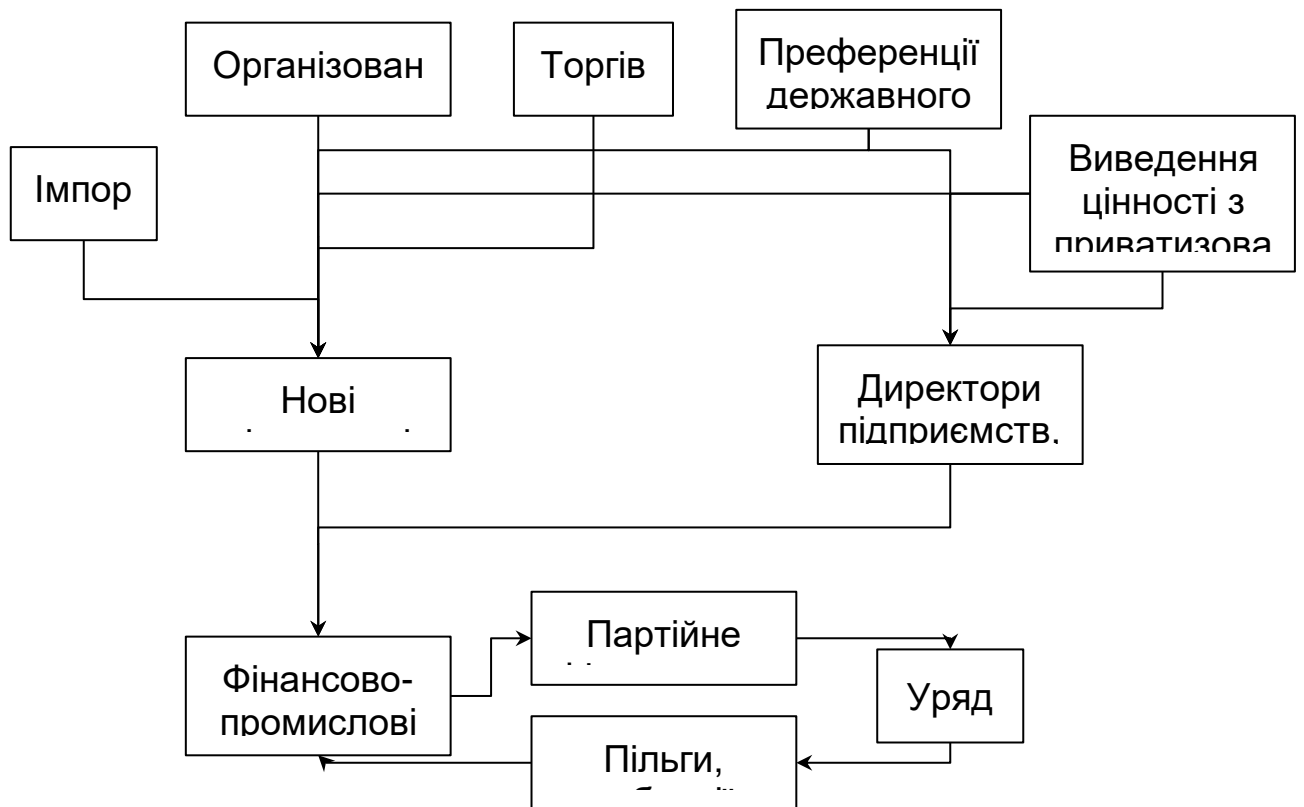

Рис. 5 Схеми формування та життя надвеликого підприємництва в Україні

Додаток 6

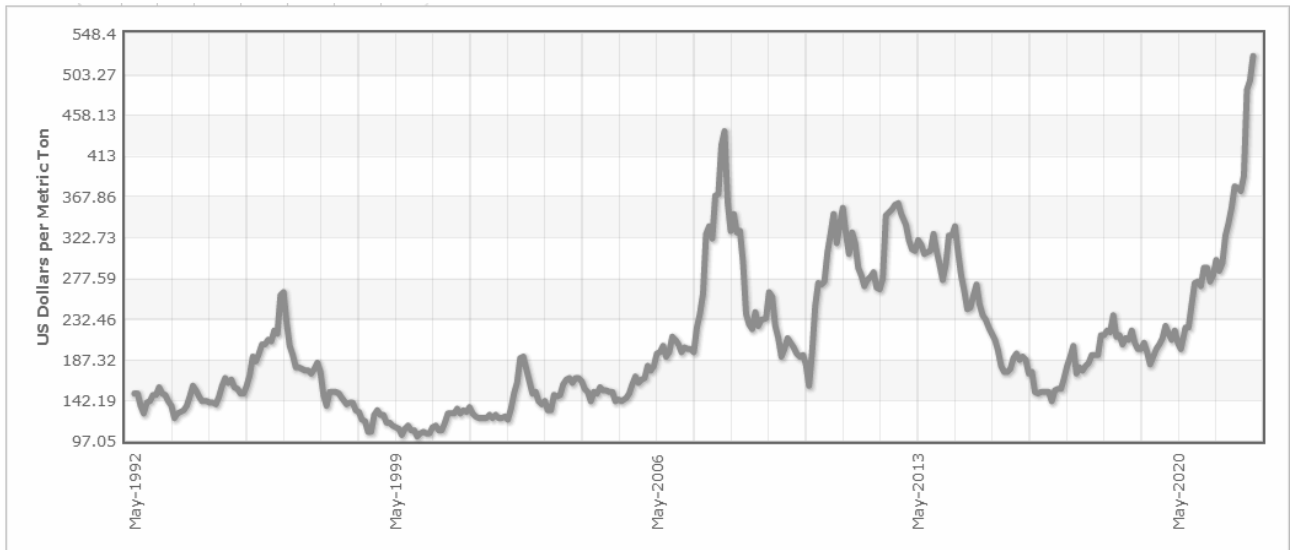

Рис. 6 Вартість пшениці (дол. США за тону). *Графік Index Mundi* [64]

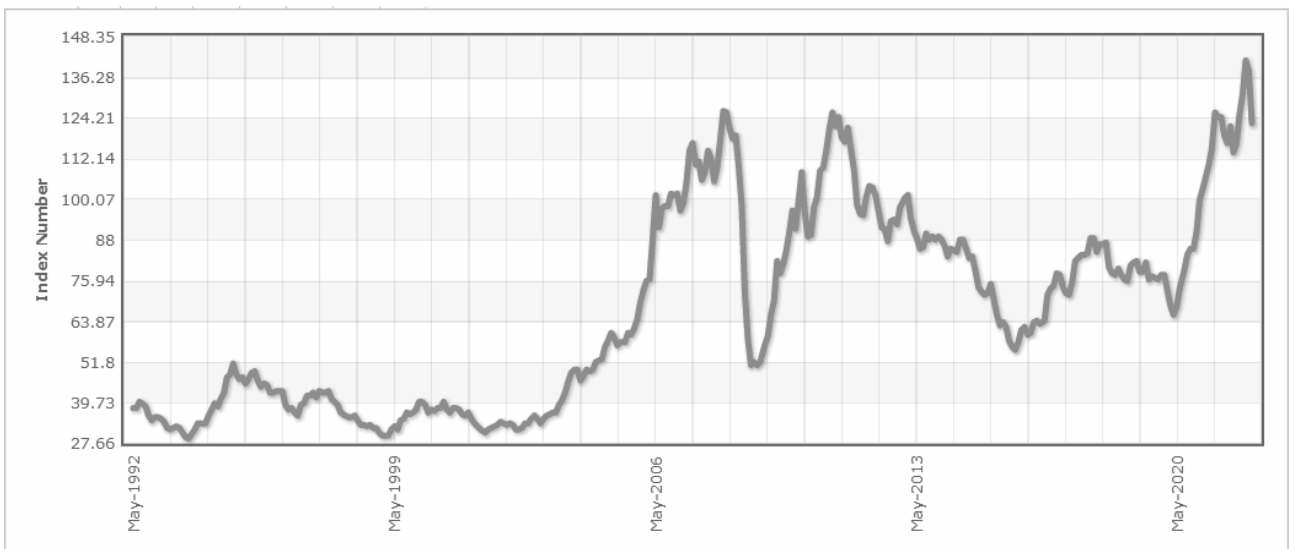

Рис. 7 Індекс цін на метали (травень 2006 = 100), включно з міддю, алюмінієм, залізною рудою, оловом, нікелем, цинком, свинцем та ураном. *Графік Index Mundi* [65]

Рис. 8 ВВП України у доларах США за постійних цін 2015 року. Примітно, що пострадянське його зростання частіше всього корелює з цінами на метали та пшеницю. *Діаграма Світового Банку [66]*

Додаток 7

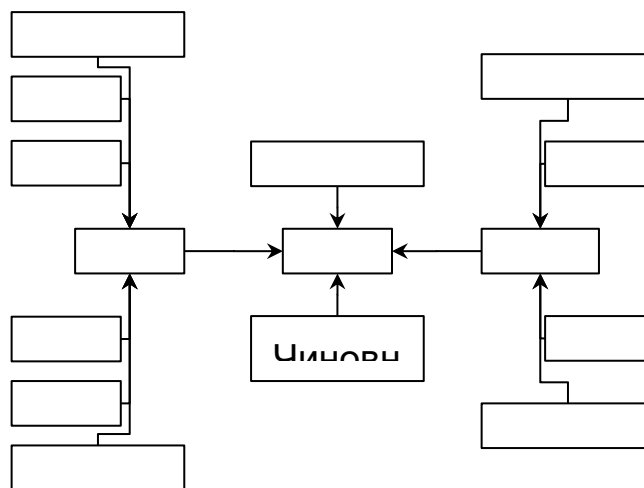

Рис. 9 Загальна схема динаміки та акторів української економіки. *Робота автора*

Додаток 8

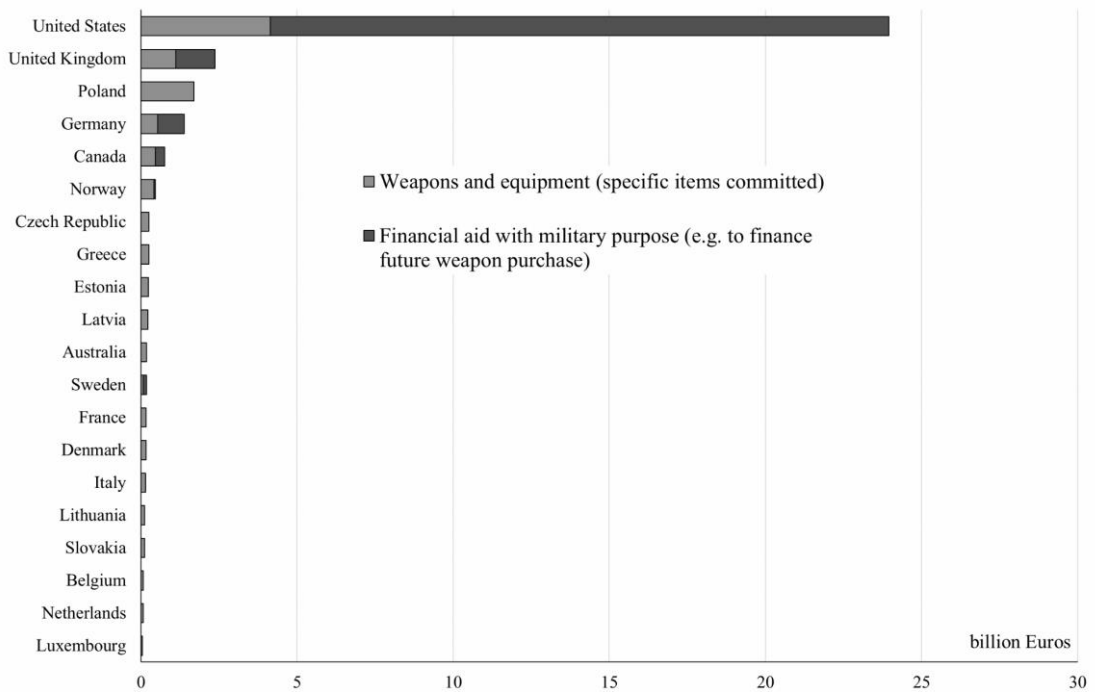

Рис. 10 Військова допомога (включно з фінансуванням оборонних закупівель) Україні. Показано 20 з 37 країн, з 24 січня по 7 червня 2022 року, у млрд. Євро. *Діаграма Ukraine Support Tracker [51]*

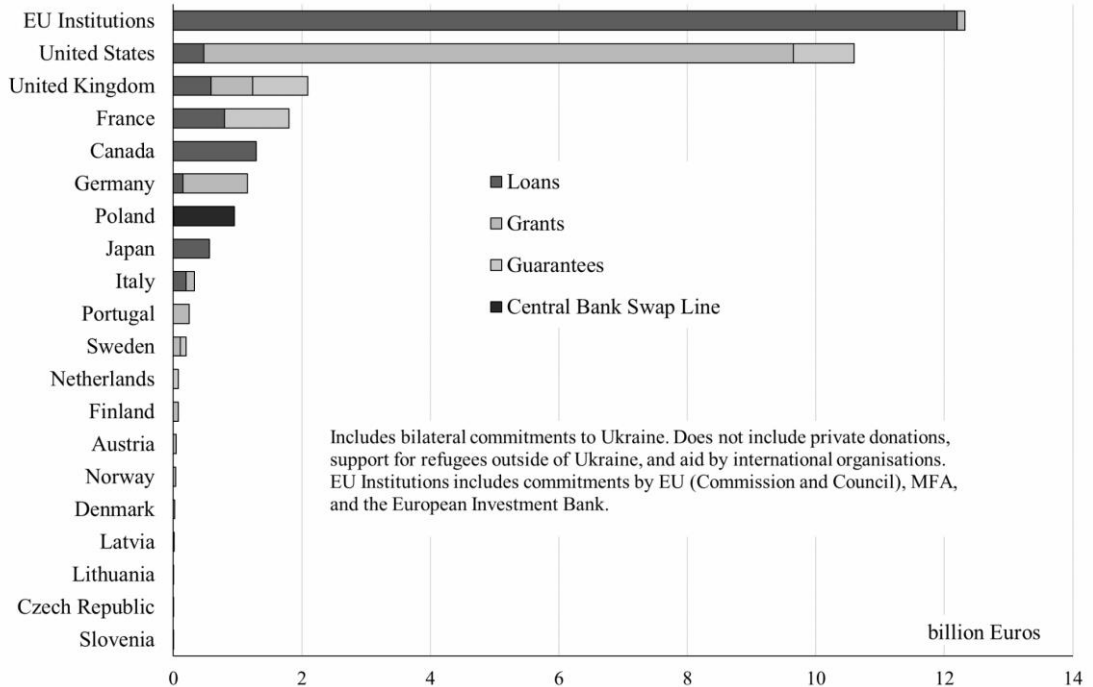

Рис. 11 Фінансова допомога Україні. Показано 20 з 38 країн, з 24 січня по 7 червня 2022 року, у млрд. Євро. *Діаграма Ukraine Support Tracker [51]*

Додаток 9

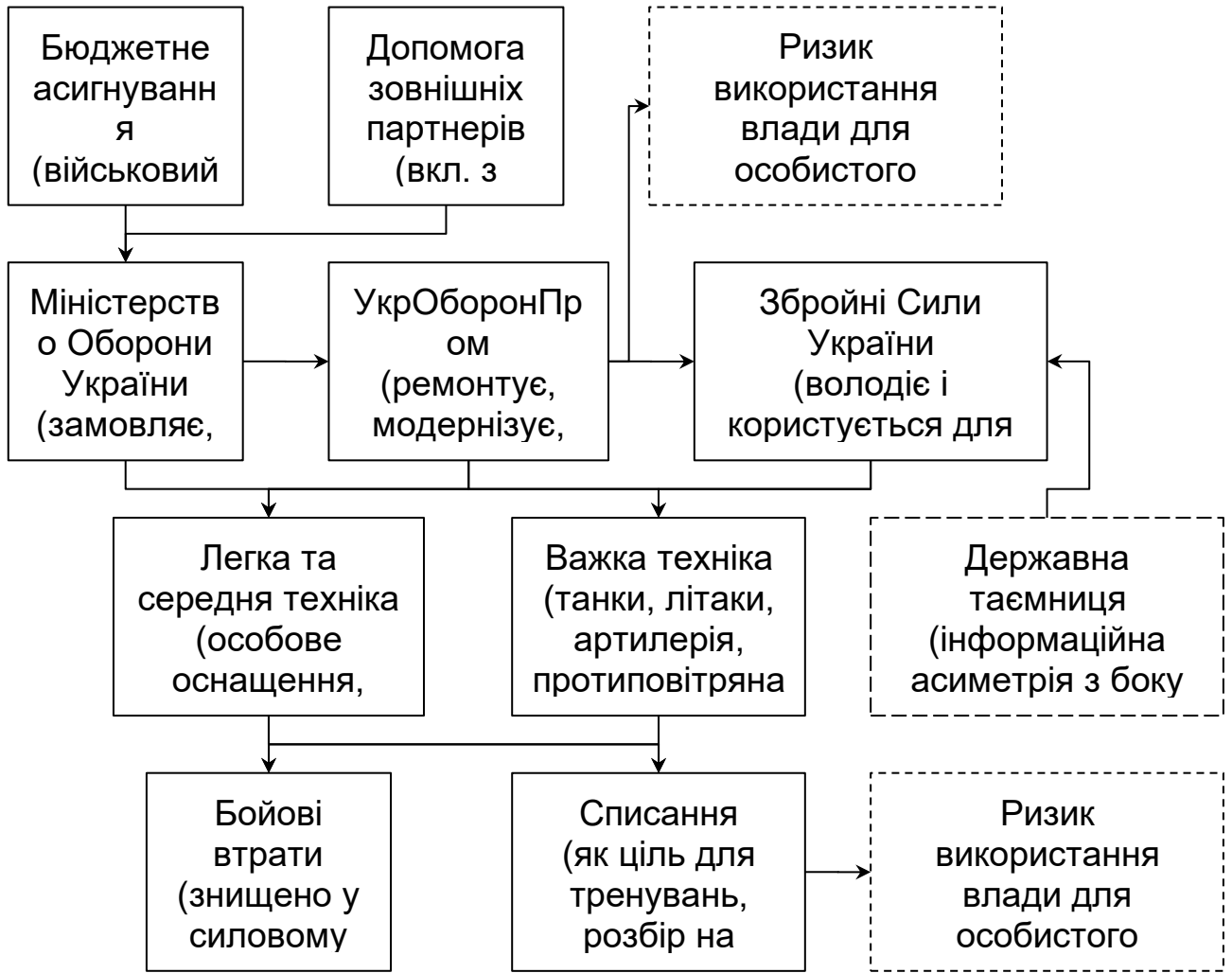

Рис. 10 Загальна схема воєнної економіки (матеріальних відносин міждержавного організованого насильства). *Робота автора*